

J. UNDUK
HISPAANIA.
MULJEID JA
MEENUTUSI

JOHANNES UNDUSK

HISPAANIA

Muljeid ja meenutusi

Muljeid ja meenutusi

KIRJASTUS IVYKOUSI · TALLINN 1969

JOHANNES UNDUSK

(T) 19
U 23

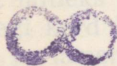
HISPAANIA

Muljeid ja meenutusi

TARTU ÜLIKOOL

RAAMATUKOGU

PARIISI KAUDU MADRIIDI

KIRJASTUS «VALGUS» · TALLINN 1969

91 (T)
U 53

Kaane kujundanud M. Vint

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

2—8—1

43—TL—2—69

PARIISI KAUDU MADRIIDI

Mõnikord öeldakse, et milleks otse minna kui ringi saab. Nii naljatasime seegi kord Moskva Kremli, kui saadeti teele Nõukogude parlamendigrupi delegatsioon eesotsas akadeemik J. Peivega Parlamentidevahelise Liidu järjekordsetele nõupidamistele Hispaanias. Lugu oli selles, et grupi teekond pidi kulgema Pariisi kaudu. Kui aga tutvusime lähemalt lennumarsruudiga, siis selgus, et Pariis polegi mingi «ringitegemine», vaid vajalik peatus pikal lennul. Pealegi polnud kuuest delegatsiooniliikmest enamik Pariisis käinud. Vaevalt ütleks

keegi ära ka võimalusest korduvalt külastada seda Euroopa pealinna. Lisaks sellele sundis vahepeatust tegema sissesõiduviisade hankimine Hispaaniasse. Kõigi nende riikide esindajad, kellel ei ole diplomaatilisi suhteid frankistliku Hispaaniaga, sõitsid sinna teiste lähemalasuvate riikide kaudu. Tšehhid läbi Alžeeria, jugoslaavlased läbi Itaalia, mongoollased, nagu meiegi, läbi Pariisi jne.

Pariis võttis meid vastu hea ilmaga. Ka kodusaatkonnas, nagu öeldakse, vedas, sest sattusime ühel õhtul kahele banketile. Seal kohtusin Moskva peaarhitekti M. Possohhiniga. Prantslased olid Moskva generaalplaani ja temale määranud preemia. Seoses sellega oli Possohhin kutsutud Pariisi. Mihhail Possohhin tundis elavat huvi ka Tallinna generaalplaani, meie arhitektide töö, Tallinna vanalinna ja Mustamäe arengu vastu. Viibis ta ju mõne aasta eest koos grupi Moskva arhitektidega meie linna generaalplaani aluste kinnitamisel Tallinnas. Samal vastuvõtul kohtasin veel kahte prantsuse linnaehitajat, kes samuti on Tallinnas käinud.

Kõige muu kõrval pakkusid meile loomulikult suurt huvi meie riigi suhted Prantsusmaaga. Majanduslikud ja kultuurialased suhted Prantsusmaaga arenevad meil üsnagi edukalt. Eriti viljakas on koostöö värviteleviisiooni alal. Tihenevad kaubanduslikud sidemed. Esmaordselt ostis meie maa prantslastelt suurema partii jalanõusid ja seda märksa soodsamatel tingimustel kui teistest kapitalistlikest riikidest. Neid on ka tallinlased viimasel ajal endale muretseda võinud. Uueks koostööalaks hakkavad nüüd kujunema linnaehitus ja arhitektuur.

Pärast viisade saamiseks vajalike formaalsuste täitmist jätkus reis Orly lennuväljalt Hispaania lennu-

kompanii «Iberia» lennukil Madriidi suunas. Ilm oli soe ja nähtavus suurepärane. Istudes lennukis ja sirvides stjuardessi poolt pakutud brošüüre ning Hispaania vaateid, tuli mulle meelde aeg kolm aastakümnet tagasi.

NO PASARAN!

Üldiselt teatakse meil elust-olust sealpool Püreneesid väga vähe ja pealiskaudselt. Seda on soodustanud Hispaania sõjajärgne isoleeritus rahvusvahelisest elust. Nüüd hakkab Hispaania sellest küll vabanema, kuid maa on ikka veel fašismi kütkes.

Aga oli aeg, kui sõna «Hispaania» oli igapähe suus ja mõtteis. Seda aega iseloomustab kuulus ütlus «No pasaran!» — (nad) ei saa läbi! See oli vabariiklaste võitlushüüd. Tõepoolest, Hispaania rahva kangelaslikust võitlusest fašistide ja välismaiste interventide vastu teadis siis kogu maailm. Oli ju Hispaania kodu sõda esimene avalik lahing fašismi vastu. Selle sõja käik näitas mitmesuguste riikide ja poliitiliste parteide suhtumist järjest tugevnevasse fašismisse. Ka tolleaegsed noorukid, rääkimata vanematest inimestest, mäletavad, kuidas 1936. aasta ühel juunikuu päeval anti Hispaania Marokost Ceuta raadiojaama kaudu edasi lause: «Kogu Hispaania kohal on pilvitu taevas.» See oli fašistliku mässu algussignaaliks. Algas vabariikliku Hispaania võitlus fašistliku reaktsiooni vastu. Progressiivne inimkond mõistis tol ajal kohe, et Hispaania pinnal alanud verises heitluses seisab kaalul mitte ainult

selle maa saatus, vaid kogu Euroopa tulevik. Nagu näitasid hilisemate aastate sündmused, oli see tõesti nii.

Eks igaüks meist on üldajaloo kursuse piires õppinud mitmesuguste maade ja nende hulgas ka Hispaania ajalugu. Kuid meile, kes me Teise maailmasõja eelsetel aastatel alustasime iseseisvat elu, on selle maa saatus eriti südamelähedane.

Neil aastail töötasin ühes Peipsi-lähedases eesti asunduses rahvamaja juhatajana. Mäletan, kuidas koos sõpradega igal nädalal täpsustasime rindejoont maakaardil ning missuguse tähelepanuga seda kaarti jälgisiid nii noored kui ka vanad. Meile jäid meelde Hispaania linnade nimed ja paljud kodusõja kangelased, nagu kindral Modesto, polkovnik Lister, kindral Lukács jt. Need sündmused ja nimed olid siis täis sellist sisu ja paatost, otsekui oleksid lahingud käinud kusagil päris sünnimaa pinnal. Sellest ajast on möödunud palju aastaid. Ajalukku on läinud ka meie rahva Suur Isamaasõda. Maailmas on peale kasvanud uus põlvkond inimesi.

Aga ikkagi. Kui stjuardess teatas, et ületasime Prantsusmaa-Hispaania piiri, hakkasid mälus keerlema kuulsad nimed: Madrid ja Toledo, Guadalajara ja Barcelona, Valencia ja Cartagena ning paljud, paljud teised, millega olid seotud tolle aja tähtsamad lahingud. Selgesti on meeles ajalehtedes kirjeldatud traagilised sündmused Hispaania-Prantsusmaa piiril, kuhu 1939. aasta veebruaris ja märtsis suundusid sõjapõgenike hulgad. Üle 200 000 hispaanlase — mehed, naised ja lapsed — jätsid maha oma eluasemed ja kõik selle, mille nad olid oma eluaja jooksul muretsenud. Keegi prantsuse kirjanik ütles tookord, et see oli kõige vapustavam rahvahäätetus fašistliku terrori vastu. Põgeni-

kele järgnesid Hispaania vabariikliku armee väsinud ja poolnäljas sõdurid.

Prantsusmaa valitsus, kelle eesotsas oli siis Daladier, saatis põgenikele vastu prantsuse koloniaalväed käsuga põgenikke mitte üle piiri lasta. Need, kes siiski üle piiri jõudsid, suunati spetsiaalselt ehitatud okastraadiga piiratud koonduslaagritesse. Ühe Hispaania ja Prantsusmaa piirijaama tunnelisse oli kogunenud üle 5000 põgeniku. Prantsuse politsei heitis sinna pisargaasigranaate. Ühe inglise ajalehe korrespondent kirjutas selle kohta, et ajalugu vaevalt teab alatumat pilti, kui oli see, mida ta nägi Prantsusmaa piiril, kui nälginud ja haavatud, kuid täis väarikust hispaanlasi tääkide abil «vabaduse, võrdsuse ja vennluse maalt» välja aeti. Prantsusmaa Kommunistliku Partei Keskkomitee liige François Billoux meenutab, kuidas vabariikliku armee sõdurid ületasid Prantsusmaa piiri. Kõigepealt võeti neilt ära relvad. Pärast seda olevat Prantsuse kolonel norivalt öelnud, et «niisugune siis ongi see Hispaania vabariiklik armee». Hispaania leitnant vastanud: «Ma sooviksin, et Prantsuse armee avaldaks niisama visa ja pikaajalist vastupanu hitlerlikule armeele, kui see peaks kunagi kallale tungima teie kodumaale.» Me teame, mis toimus Prantsusmaal Teise maailmasõja algul, kui fašistlik armee selle riigi piiri ületas.

Jah, on sündmusi, mis ei unune iialgi. Hispaania kodusõja traagika kuulub nende hulka.

Praeguses rahvusvahelises elus on palju nähtusi, mis langevad teatud mõttes kokku tol ajal toimunuga. Siis andsid Euroopa suurriikide ja USA valitsevad ringkonnad järele või õigemini aitasid palju kaasa saksa fašismi tugevnemisele ja küpsemisele, et hiljem suunata see tollaegse ainukese sotsialistliku riigi vastu.

Kuid nende salajased soovid ei täitunud ja ajalooratas veeres lõpuks hoopis teisiti.

Vahepeal jõudis lennuk juba Madriidi lähistele. Lend kahe pealinna vahel kestis veidi üle poolteise tunni. Kaunis oli vaade Hispaania mägisele maastikule, rohekas-sinistele jõgedele ja järvedele. Ülevalt võis näha helerohelisi mägijärvi, nende kõrval aga täiesti savi-punakaid ja siniseid veekogusid.

PAASTUNÄDALA KOMMENTAAR

Madriidi lennuväli asub üsna linna lähedal. Pärast veerandtunnilist sõitu olimegi Hispaania pealinnas. Madriid oli täis päikesepaistet. Sel tavalisel neljapäeval valitses linna tänavail mingi eriline vaikus ja rahu. Kui olime ennast sisse seadnud kesklinna hotellis «Lux Palacio», selgitati meile, et linnas on püha, nimelt paastunädal, mida Hispaania võimud aitavad katoliku kirikul võimalikult pidulikult tähistada. Seepärast olidki tööstused, kauplused, kultuuri- ja riigiasutused 3—4 päeva suletud. Paljud madriidlased olid sõitnud maale.

Sel puhul toimus ka traditsiooniline kiriklik rongkäik, mis pidi algama ühelt «Päikese väravate» nime kandvalt kesklinna väljakult. Sinna pääses veel vaid allmaaraudteega, ja nii saimegi sõita Euroopa ühes vanimas metros. Peab ütleva, et nii ebamugavat ja räpast, ilma ventilatsioonita allmaaraudteed polnud me varem näinud. Ebamugavustele vaatamata maksab pilet niisama palju kui pudel lauaveini.

Rongkäik algas veerand kaksteist öösel. Enne jälgisime paar tundi, kuidas väljakut ümbritsevatele kõnniteedele kogunes rahvamass. Hilisele ajale vaatamata oli rahva hulgas palju lapsi. Inimesi tuli kokku umbes niisama palju kui meil laulupeo rongkäigu ajal Narva maanteele ja Kadriorgu. Kuna aega oli palju, vestlesime ka kohalike elanikega.

Madriidlased rääkisid, et niisugune kiriklik rongkäik toimub igal aastal nii pealinnas kui ka teistes linnades. Ukraina kirjanik ja satiirik Stepan Oleinik, kes on pärit Odessast, ja usbekk Kajum Murtazajev sisustasid meie ooteaega odessa ja usbeki naljalugudega, mis ei jäta küll kedagi külmaks. Koos meiega naersid ka hispaanlased, kuigi nad ei saanud vene keelest aru. Üks neist arvas, et vene huumor on vist niisama sütitav ja teravmeelne kui hispaania oma. Poisikesed pakkusid päevalilleseemneid ja huvitusid rinnamärkidest.

Nii sel õhtul kui ka hiljem ilmnis lihtrahva suur huvi vene keelt kõnelevate inimeste vastu. Suur osa tänapäeva hispaanlasi ei tea Nõukogude Liidust palju rohkem kui «Venemaa» ja «Moskva». Mis seal veel rääkida Tallinnast ja meie väikesest liiduvabariigist. Hispaania ajakirjandus avaldab väga vähe objektiivset informatsiooni meie maast. Peaaegu et esimesed sõjajärgsed kokkupuuted nõukogude inimestega toimusid alles paari aasta eest, kui Hispaanias esines Igor Moisejevi tantsuansambel. Nagu kõikjal, nii ka siin oli ansambli kontsertidel harukordne menu ja ajakirjanduski oli sunnitud nendest positiivselt kirjutama.

Orkestrihelid kuulutasid rongkäigu algust. Sellest võtsid osa Madriidi kõigi 23 kiriku kolonnid, millest igaüks koosnes mõnekümnest mungast ja vaimulikust. Iga kolonni keskel oli ratastega alusel umbes

kolme meetri kõrgune prožektoritega valgustatud Jeesuse või mõne pühaku vahakuju, mida veeretasid 6—8 munku.

Kolonna külgedel sammusid puuriste ja küünlaid kandvad mustades või valgetes maani ulatuvates kirikurüüdes mehed, kelle näod olid kaetud kapuutsiga. Nad meenutasid ku-klux-klanlasi. Iga kolonna ees marssis sõjaväeorkester, selle järel tuli paljasjalgne ahelates munk, seljas kolme meetri pikkune puurist. Nii sammusid nad aeglaselt ahelate kõlina, orkestrihelide ja trummipõrina saatel mööda öist Madriidi.

Kui kuus või seitse kolonna olid möödunud, olime ka meie vaatamisest tüdinenud. Kella ühe paiku jalutasime hotelli. Rongkäik aga kestis veel mitu tundi. Niisugune, küllaltki mõjuv katoliiklaste demonstratsioon äratas huvi kiriku osa vastu Hispaania riigis üldse.

Maades, kus valitsevaks usuks on katoliiklus, nagu see on paljudes Euroopa riikides, hoiab kirik oma mõju all suure osa rahvast, poliitilistest parteidest ja isegi riigivõimuorganid, iseäranis kapitalistlikes maades. Ka sotsialistlikes riikides, eriti Poolas, on katoliku kiriku mõju suur, kuigi riigivõimuorganeisse suhtub kirik lojaalselt. Neli aastat tagasi külastasin Poolas Czestochowa linna. See on Poola katoliiklaste keskus. Seal asub ka üks suuremaid ja vanemaid kloostrid koos kõrgema kooliga, mis valmistab ette kaadrit katoliku kirikule. Linna peatänav kannab endiselt Jumalaema nime, kloostri juures künkal toimub endiselt igaaastane palverändurite rahvusvaheline kokkutulek. Kloostri varakambrites hoitakse hoolikalt suuri aardeid. Need on aastasadade jooksul Poola kirikule ja kloostriile paljude maade monarhide ning magnaatide, rooma paavstide ja muude tegelaste poolt kingitud väärisas-

jad, kalliskivid jt. esemed. Eriti palju on kulda. Kui varandus oleks Poola riigi käsutuses, siis aitaks see tunduvalt tõsta rahva, sealhulgas ka usklikte heaolu.

Muide, kõrgema vaimuliku kooli ehk akadeemia küllastamisel ei lubata selle asutuse õppe- ja eluruumidesse naisi. Vanas raamatukogus on säilinud aastate jooksul täiskirjutatud külalisraamatud. Esimese maailmasõja järgsetes raamatutes olid lehtede vahele pandud lipikud mitmete riigitegelaste nimedega. Nende hulgas pakuti eriti lahkelt vaadata suurte natside allkirju, eesotsas Hitleri enese omaga. Himmler oli aga nii närviliselt kirjutanud, et purunes sulg, mis jättis paberile tindilaigud. Siis paistsid silma vendade Kennedyte allkirjad. Kaks nendest olid siin käinud koos naistega. Kui ma küsisin meid saatsvalt väga jutukalt ksjondsilt, miks nende isikute naistele tehti erand, siis laiutas mees ainult käsi ja muigas. Vaat sulle siis ranged kirikureeglid!

Agaga nüüd tuleme tagasi Hispaania kiriku juurde. Möödunud sajandil toimunud kodanliku revolutsiooni tagajärjel kaotas Hispaania kirik oma suured maavaldused. Koos kapitalismi arenguga muutus ka kirik maa-magnaadist kapitalistlikuks ettevõtjaks. Kiriku mõju rahvale nõrgenes, eriti maal. Vaimulike arv vähenes kiiresti.

Oma raamatus «Kellele lüüakse hingekella» kirjutab E. Hemingway: «Rahvas eemaldus kirikust, sest kirik oli alati valitsuse poolel, aga valitsus oli rahvastane». Seda, et tööliste massid, osa talurahvast, väikekodanlus, üliõpilased ja intelligents eemaldus kirikust, mõistsid hästi ka vaimulikud. Oma mõjuvõimu taastamiseks võeti tarvitusele uued meetodid. Kirik hakkas aktiivselt tungima töölisliikumisse, looma kato-

liiklikku töölisliikumist. Kirik tungis kõrgemate koolide tegevusse, kirjastustesse, ajakirjandusse, ametiühingutesse, pangandusse, haigekassadesse, haridussüsteemi, talurahva ühistegevusse ja mitmele poole mujale.

Kapitalistlik äritsemine ja selle arengu sotsiaalsed tegurid said kiriku peamisteks probleemideks. Hispaania kirik muutus või läks üle kiriklikult katolitsismilt sotsiaalparteilisele katolitsismile. See areng toimus kiiresti ja sellega tegeles suur vaimulike armee, millesse kuulus üle 200 tuhande mitmesuguse tegelase.

Katoliku kirik on ka tänapäeval Franco režiimi tähtis tugisammas. Arvestades kiriku suurt mõju, kasutab fašism teda väga oskuslikult enda huvides. Kolmekümnendate aastate algul aga rakendasid vabariiklased kiriku suhtes liiga järske abinõusid. Vabariigi president Manuel Azaña y Díaz ruttas otsekohe pärast vabariigi loomist kirikut riigist eraldama. Seevastu fašistlik diktaator ja sõjaväeline kildkond püüdis juba oma võimu algpäevist peale katoliiklastega ja ka Vatikaniga kokku leppida. Franco kuulutas katoliikluse ainukeseks ametlikuks usuks.

Iga uus seadus, mis pärast fašistide võitu on kiriku kohta vastu võetud, püüab kindlustada klerikaalide mõju riigis. Juba 1939. ja 1940. aastal taastati vabariiklaste poolt muudetud seadused. Kehtestati taas riiklikud subsiidiumid kirikule ning viidi sisse jumalateenistus sõjaväes ja vanglates. Riigipea ja Hispaania peapiiskopi portreede kõrvuti asetamine sai jälle igapäevaseks nähtuseks.

1941. aasta juunis sõlmis frankistlik valitsus kokkuleppe Vatikaniga, mille kohaselt paavst sai Hispaania kõrgemate vaimulike kohalemääramise õiguse. Kiriku

privileegid taastati. Juba neljakümnendate aastate algul alustati 700 uue kiriku ehitamist, ent elamuehitus saadi kuidagi liikuma alles 8—10 aastat tagasi.

Katoliku kirik haaras üha rohkem positsioone rahva-hariduses, kirjastustegevuses, ühiskondlikes organisatsioonides, tervishoiuasutustes ja kõrgemates koolides, isegi väliturismifirmade tegevuses, toetades igal pool diktaatorit.

1943. a. ilmus seadus kõrgema hariduse arendamisest katoliku kiriku põhiseaduste alusel. Falangistid astusid juba 1941. aastal koos kirikuga ühiseid samme noorsoo sõjaliseks ja usuliseks kasvatamiseks. Loodi «Noorsoorinne», mis hõlmas 7—17-aastasi noori «Siniste noolte», «Kadettide», «Pelaloste» jt. organisatsioonide näol. Need noorteorganisatsioonid on täielikult falangistide, sõjaväe ja kiriku mõju all.

Võimude otsesel toetusel korraldatakse mitmesuguseid üritusi kiriku mõju suurendamiseks. Paastunädala rongkäik oligi üks selline. Rongkäigu ajal toimus just meie lähedal halenaljakas stseen: kolonn peatati järsku ja teisel pool tänavat hakkasid üks naine ja koolipoiss keha õõtsutades täie häälega palvetama. Nende ümber särises ja plöksus televisiooni-, kino- ja raadiotehnika, mille jaoks olid prožektorid juba varem valmis pandud. Kui lugu lõppes ja kolonn edasi liikus, tekkis rahva hulgas kihin ja naerdi toimunu üle. Koos teistega naersid ka äsjased palvetajad ise.

Kuid viimaste aastate jooksul on isegi katoliku kirik hakanud fašistlikku režiimi suhtuma jahedamalt ja kasutab hoopis painduvat ning ettevaatlikumat taktikat, andes mõista, et ka kirik soovib riigi elu demokraatiseerimist. Mõnikord on Hispaania katoliku kirik

oma juhtide kaudu teinud isegi valitsust kritiseerivaid avaldusi ja toetanud streikivaid töölisi ning teisi progressiivseid jõude.

Eelnev ei tähenda muidugi, et katoliku kirik oleks oma üldises poliitikas teinud 180° pöörde. Vaimulik-kond ning kiriku juhid on lihtsalt sunnitud arvestama laiade rahvamasside, nende hulgas ka katoliiklaste seas süvenevat opositsiooni frankistliku režiimi vastu.

KUI MADRIIDIS KÖNELESID KAHURID

Hotelli tagasi minnes meenutasime, et 30 aasta eest marssisid selle linna tänavail vabariiklaste relvastatud kolonnid, kes kaitsesid oma linna fašistlike mässajate vastu. Itaalia ja Saksa interventide toetusel püüdsid mässajad kahe ja poole aasta jooksul tulemusteta jagu saada Madriidi kangelaslikest kaitsjatest. Linn langes vaid tänu reeturitele, nn. viiendale kolonnile. Madriidi legendaarsest kaitses jutustas meile Jugoslaavia kolleeg, kes oli võidelnud internatsionaalses brigaadis Toledo, Madriidi ja Guadalajara lahingutes.

Madriidi vallutamiseks määrasid fašistid tol ajal kolm tähtaega, kuid ühestki neist ei suudetud kinni pidada. Pärast Toledo vallutamist 1936. aasta sügisel, kuhu Franco tõi üle oma peastaabi, suunati Madriidi peale mässajate peajõud. 70-kilomeetrine vahemaa lubati läbida mõne päevaga. Oma lendlehtedes, millega Madriid üle külvati, lubas Franco astuda pealinna 12. oktoobril, päeval, mil Kolumbus avastas Ameerika.

Frankistid ei varjanud, et nad loodavad pealinna vallutamisel mitte üksnes oma relvadele ja väeosadele, vaid ka agentuurile vabariiklaste tagalas. Siis ütleski Franco abiline kindral Mola oma kurikuulsad sõnad, et Madriidi vastu tegutseb viis kolonni — neli rindel ja viies Madriidis endas. Hiljem, eriti Teise maailmasõja päevil, hakati seda mõistet kasutama alati, kui oli juttu reeturite-diversantide tegevusest ühel või teisel maal. Põrandaaluste fašistide peamisteks pelgupaikadeks olid välisriikide saatkonnad. Neis leidis varju üle 20 tuhande Franco pooldaja. Suured relvalaad avastati Saksa ja Tšiili saatkondades. Fašiste varjasid Itaalia, Prantsusmaa ja Soome saatkonnad, rääkimata Portugali diplomaatidest. Raadios esinedes määras kindral Mola oma sõpradele «viiendast kolonnist» isegi kohtumiskoha ühes kohvikus Madriidi peatänaval.

Vabariiklased aga suutsid raskustele vaatamata organiseerida pealinna kaitse nii, et vaenlane ei pääsenud sinna enne sõja lõppu. Rahva üksmeel oli linna kaitselahingutes otsustavaim tegur. Selle ühtsuse saavutamises oli kõige suurem teene Hispaania Kommunistlikul Parteil. Üks fašistlik ajaloolane kirjutas hiljem: «Madriidi kaitselahingute eesotsas oli Kaitsekomitee, mille organiseerisid kommunistid . . . Vastupanuvõime tõusis järsult . . . Saadi üle paanikast ja Madriidi kaitsjate

vaim oli tugev.» Raskete kaitselahingute ajal töötasid madriidlased ööd ja päevad tehastes, valmistades relvi ja laskemoona, ehtasid kindlustusvõõndeid ja tegid kõike, mida olukord nõudis.

Madriidi kaitsmisele ja kogu Hispaania kodusõjale avaldas suurt mõju tööliskade rahvusvaheline solidaarsus hispaania rahvaga. Selle liikumise eesotsas oli Nõukogudemaa. Juulis 1936. a. algas Moskva «Trjohgornaja Manufaktura» töötajate initsiatiivil üleliiduline korjandus Hispaania naiste ja laste abistamiseks. Lühikese aja jooksul laekus abistamisfondi miljoneid rublasid. Septembris jõudsid Hispaania Vahemere-äärsetesse sadamatesse esimesed Nõukogude laevad toiduainete ja riietusesemetega. Solidaarsusliikumine haaras kiiresti paljude maade rahvaid. Selle koordineerimiseks loodi Pariisis spetsiaalne Rahvusvaheline Vabariikliku Hispaania Abistamise Komitee, mis suunas paljudest maadest saadetud toiduaineid, tööstuskaupu ja ravimeid Hispaaniasse, aitas evakueerida rinderajoonidest naisi ja lapsi. Ka Nõukogude Liidu mitmetes koolides hakkasid õppima traditsioonilisi musti barette kandvad väikesed hispaanlased.

PILK MINEVIKKU

Enne, kui jutustada tänapäeva Hispaanias nähtustkuuldust, tahaks teha väikese ekskursi selle maa minevikku — vahest aitab see lugejal paremini mõista ka tänapäeva.

Ajaloolased kinnitavad, et Hispaania pole kunagi

käinud elu ja ühiskonna arenguga ühte sammu. Sajandist sajandisse on sel maal jäänud lahendamata ühed ja needsamad probleemid. Hispaanial on ajaloo jooksul kujunenud halb harjumus teistest Euroopa maa-dest maha jääda ja sellele on ta jäänud truuks tänaseni.

Kogu möödunud sajandi vältel ei saanud Hispaania kuidagi lahti keskaegsest koormast. Kapitalismi kiire areng teistes maades puudutas Hispaaniat ainult osaliselt. Räägitakse, et sel maal olevat niisugune komme: kui saabub uus aasta, peab selle lühikese ajaga, mil Madriidi keskväljakul lööb kell kaksteist lööki, jõudma ära süüa kaksteist viinamarja. Kes tuleb sellega toime, on uue aasta jooksul õnnelik.

Ööl, mil Hispaania astus käesolevasse sajandisse, ei mõelnud progressiivsed inimesed aga viinamarjadele, vaid hoopis sellele, et vaatamata viiele revolutsioonile astus Hispaania uude sajandisse ikkagi monarhistliku riigina.

Esimene revolutsioon kestis kuus aastat (1808—1814) — algas ülestõusuga Napoleoni vastu ja lõppes kuningas Ferdinand VII võimu taastamisega.

Teine revolutsioon nõudis kolm aastat (1820—1823). See oli kuulus Rafael del Riego revolutsioon, mis andis Hispaaniale vabariikliku «Aiego hümn», või teisiti öeldes, Hispaania «Marseljeesi».

Tervelt kümme aastat kestis kolmas revolutsioon (1833—1843), mis langes kokku esimese karlistide sõjaga. Muide, karliste mainiti põgusalt hiljuti ka meil linastunud revüüfilmis «Chantecleri kuninganna». Pika revolutsioonilise võitluse tulemusel sattus aga maa kindral Narváezi sõjalise diktatuuri alla.

Kõige lühem oli neljas revolutsioon (1854—1856). Seda alustasid ühed sõjaväelased ja lõpetasid teised. Kõige kaugemale jõudis viies revolutsioon, mis kestis peaaegu kuus aastat ja lõppes 1873. a. vabariikliku riigikorra väljakuulutamisega. Kuigi vabariik eksisteeris vaid üksteist kuud, oli ta ikkagi esimene Hispaania vabariik.

Kuulsa hispaania kunstniku Goya ofordi järgi on tema kodumaa nagu vana naine, kes seisab peegli ees ja püüab end kaunistada. Autor pani sellele pildile allkirjaks «Kuni surmani». See kujutab Hispaaniat kogu tema õilsuses ja ebaaususes, ilus ja inetuses, julguses ja arguses, rikkuses ja vaesuses, hariduses ja harimatuses . . .

Sajandite kestel on Hispaania aadel ja valitsejad alati olnud kuulsad oma rikkuse ja hiilguse poolest. «Kuninga loss upub rikkusse, aga vaesel Hispaanial ei ole isegi kahteist viinamarja uusaastaööks.» Nii kirjutab Joşe Garcia oma kodumaa ajaloo.

Teine Hispaania vabariik võitis 14. aprillil 1931. See päev oli mitme aasta jooksul suurimaks rahvuspühaks kogu maal. Kuid seda ei tähistata juba 29 aastat, pühitsetakse hoopis esimest aprilli, päeva, mil 1939. a. toimus Madriidis esimene Franco võiduparaad koos Saksa ja Itaalia vägedega.

1931. a. aprill oli kogu maal väga rõõmuküllane. Ootamata ära vabariigi ametlikku väljakuulutamist, tegi rahvas seda ise. Pealinnas heisati vabariigi kolmevärviline lipp, riigihoonetelt rebiti kuninglikud vapid.

Samal ajal lahkus sõjalaeval Hispaaniast kuningas Alfons XIII, kellelt ei nõutud isegi ametlikku troonist äraütlemist. Ta ise kirjutas oma viimases manifestis, et

«valimised, mis toimusid viimasel pühapäeval, näitasid selgelt, et olen kaotanud oma rahva armastuse...»

See kuningas püsis troonil sajandi algusest alates peaaegu kolmkümmend aastat. Ta oli läbi ja läbi sõjaväelane ning tugines ka oma tegevuses peamiselt sõjaväele. Tema kohta öeldakse, et see kuningas oli autojuht, ratsamees ja jahimees, kes tappis 22 aasta jooksul 35 000 põldpüüd. Selliste arvestustega tegeles ametlikult kuninglik statistika.

Käesolevasse sajandisse astudes seisis Hispaania ees peamine ülesanne: jagu saada majanduslikust mahajäämusest. Sel ajal tegeles kogu töötavast elanikkonnast 66% põllumajandusega. Tööstus arenes aeglaselt, kuna kohalik kodanlus oli majanduslikult ja poliitiliselt nõrk. Valitses kapitalipuudus. Tööstuse ja põllumajanduse tehniline tase oli madal, siseturg kitsas.

Peamine põhjus oli siiski agrarsuhetes, sest talupoegadel puudus maa ning rasked renditingimused panid talurahva äärmiselt viletsasse seisukorda. 46 000 maamagnaadi valduses oli 10,5 milj. hektarit maad, 78 milj. väikemaaomanikul ainult 9,3 milj. hektarit. Väga suure tähtsusega maareformid viis vabariiklik valitsus kommunistliku partei algatusel ellu kodusõja perioodil. See andis võimaluse tõmmata suuri talurahvavastasse kaasa fašismivastasesse võitlusesse. Franco taastas täielikult endise süsteemi, mis on püsinud tänapäevani mõningate pisimuudatustega.

Väga tähtis osa Hispaania ajaloos on ammudest aegadest, eriti aga möödunud sajandist alates olnud sõjaväel, kes alatasa astus poliitilisele areenile. Frankistlik publitsist Manuel Ansar kirjutab, et sõjaväelased on alati tegutsenud kriitilistel momentidel poliitiliste parteide ülesandel, siis kui oli vaja «päästa

Hispaania au või maad ennast». See sõjaväelaste missioon on loonud armees erilise, ennast ülendava mõtlemisviisi.

Selle konkreetseks tõendiks oli otsekohe pärast Mussolini fašistliku diktatuuri võitu Itaalias kindral Primo de Rivera y Orbaneja diktatuuri võit Hispaanias. See kindral — Hispaania fašistide lipukandja — oli tee-rajajaks Franco diktatuurile.

On huvitav märkida, et Primo de Rivera karjäär oli nii mõneski mõttes ebatavaline. Ta tegi endale nime lahinguväljadel, mitte staapides. 25-aastaselt oli Primo de Rivera juba major. Ta surus maha ülestõusu Kuubal, sõdis Filipiinidel, Marokos ja mujal.

Pärast Esimest maailmasõda ja Suurt Oktoobrirevolutsiooni aktiveerunud revolutsiooniline liikumine põhjustas teiselt poolt ka kontrrevolutsiooniliste jõudude koondumist. Kodanlus, mõisnikkond ja katoliku kiriku juhtkond nõudsid üha resoluutsemalt «kindlakäelise» valitsuse moodustamist. Ohvitserkond hakkas tegema ettevalmistusi võimu haaramiseks. Mussolini fašistliku diktatuuri võit Itaalias kiirendas seda protsessi.

Kuningas Alfons XIII toetas kõrgemate ohvitseride taotlusi ja nii tekkiski Hispaanias 1923. aastal sõjaväelis-monarhistlik diktatuur. Selle juhiks sai tolleaegne populaarne noor kindral Primo de Rivera. See diktatuur püsis võimul kuni 1930. a. Süvenev majanduskriis ja vabariikluse ideede levimine viisid aga olukorra selleni, et Primo de Rivera kaotas lõpuks sõjaväelise kildkonna usalduse.

Olukord ja mitmesugused sündmused põhjustasid ka kuningriigi lagunemise ja 14. aprillil 1931 kuulutati Hispaanias välja teine vabariik. Algas progressiivsete ümberkujunduste periood, revolutsiooniliste ja demo-

kraatlike jõudude konsolideerumine. Kommunistlikul parteil õnnestus luua Rahvarinne, mis saavutas võidu 1933. a. üldistel valimistel. Moodustati demokraatlik Rahvarinde valitsus.

Ent samal ajal tugevnes ka fašistlik liikumine. Saksamaal tuli võimule Hitler. See andis tõuke Hispaania fašistlike jõudude aktiveerumisele, keda toetasid suurkodanlus, mõisnikud ja loomulikult kõrgem ohvitserkond.

Mõnikord küsitakse, miks kerkis just Franco 1936. a. sündmuste keerises esile kui fašistliku ülestõusu juht. Väliselt võib see paista isegi juhuslikuna, kuid tegelikult nii muidugi ei olnud. Mõned asjaolud on seejuures avalikkusele seni teadmata.

Pärast seda, kui 1936. a. valimistel demokraatlik vabariik järjekordse võidu saavutas, kuigi kodanlik-demokraatliku revolutsiooni esimene etapp jäi lõpetamata, sest feodalismi jäänused ei olnud likvideeritud, andis demokraatlik riigivõim rahvale võimaluse liikuda vabaduse, rahu ja sotsiaalse progressi suunas.

Mõistes, et legaalsete vormidega ei saa maa demokraatlikku arengut peatada, asus reaktsioon riigipööret ette valmistama. Kõige sobivamaks vormiks Hispaania tingimustes oli sõjaväeline vandenõu, mis võetigi plaani. Etteotsa asus kindral Primo de Rivera partei «Hispaania falanga» koos teiste jõududega, kes toetusid reaktsioonilistele kindralitele (Sanjurjo, Franco, Mola, Goded, Fangul jt.). Nende käsutuses oli siis ligi 250 000 sõdurit. Peale selle oli neil üle 50 mitmesuguse sõjalaeva ja üle 500 lennuki. Teeseldes vabariigi valitsuse ees truudust, valmistasid sõjaväelased andma hoopigi selja tagant. Sellest võttis osa ka maalt põgenenud kuningas Alfons XIII. Ta korraldas sel ees-

märgil Pariisis oma pooldajatega mitmesuguseid nõupidamisi. Uueks riigijuhiks planeeriti kindral Sanjurjo. Sanjurjo proovis 1932. a. augustis organiseerida mässi Seville, kuid see ebaõnnestus, sest kohalik garnison ei toetanud teda. Kindral mõisteti surma, kuid leidis inimesi, kes aitasid tal põgeneda Portugali. Sealt juhtis ta ettevalmistusi mässuks, käies 1935. ja 1936. a. kord Berliinis, kord Roomas juhtnööre saamas.

Kui 18. juulil 1936. a. anti kurikuulus raadiosignaali, oli mässajate poolel 80% relvastatud jõududest. Kuid siis hukkus teel Portugalist Hispaaniasse lennõnnetusel mässi juht Sanjurjo. Õnnetuse põhjused on kummalised ja seni teadmata. Otsekohe järgmisel päeval toodi Kanaari saarte kuberner kindral Franco Inglise lennukil ja sama maa luureohvitseri saatel Tetuani linna ja pandi mässi juhtima.

Franco on elupõlise sõjaväelasena alati kuulunud reaktsioonilisse ohvitserkonda.

Juba 18-aastaselt lõpetas ta Toledo sõjakooli, seejärel sõjaväeakadeemia. Teenis vöörleegionis, akadeemia ja kindralstaabi ülemana. Pärast 1936. a. veebruaris toimunud valimisi nõudsid kommunistid presidendilt Franco paigutamist trellide taha, kuid ta päästeti Kanaari saartele saatmisega.

Muuhulgas oli Franco juba 1916. a. alates seotud Saksa luurega. Tol ajal teenis ta Hispaania Marokos, kus teda värvas Saksa agendiks Saksa mereluure volinik Canaris. Viimase sõnade järgi ei olnud Francol mingit sõjaväelase ega riigitegelase talenti, kuid luureülesannete täitmiseks pidi ta olema sobiv. Hiljem kohtusid need vanad tuttavad juba mässi ettevalmistamise ajal.

Franco esimeseks sammuks pärast võitu kodusõjas oli maha suruda vabadustarmastava hispaania rahva aktiivsem osa, kes oli jäänud oma kodumaale. Toimused ennenähtamatult massilised arreteerimised ja ilma kohtuta mahalaskmised. 1940. a. tõusis arreteeritute arv kuni 800 000-ni. Isegi Mussolini väimehest välisminister Ciano ütles 1939. a. juunis Hispaaniat külastades, et ainult Madriidis tapeti iga päev 200—250 inimest, Barcelonas vähemalt 150 inimest. Viie aastaga hukati 150 000 inimest.

Juba kodusõja alguspäevil Madriidi vallutamist plaanitsedes ütles Franco ühe Inglise ajalehe kirjasaatjale, et Madriidi võtvat ta ükskõik millise hinnaga. «Isegi siis, kui te peaksite maha laskma pool Hispaaniat?» küsis ajakirjanik. — «Jah! Ma kordan — ükskõik millise hinnaga.»

Frankistliku pressibüroo juhtiv tegelane kinnitas oma šefi kavatsusi veelgi kategoorilisemalt. «Me peame tapma, tapma, tapma ja tapma!» ütles ta. «Endistel aegadel hävitasid katk ja haigused hispaanlasi massiliselt ja seega vähenes nende hulk vastavas proportsioonis. Nüüd aga kasvab rahvaarv väga kiiresti. Hispaania taaselustamiseks me kavatseme hävitada ühe kolmandiku Hispaania meeselanikest. See «puhastab meie maad ja vabastab ta üleliigsest proletariaadist.» Need ei olnud ainult sõnad, fašistlikud kindralid tegutsesid just nõnda.

Püüdes hirmutada rahvast ja suruda maha vabariigi-aegseid progressiivseid jõudusid, hävitati ka palju kultuuritegelasi, kes ei jõudnud välismaale põgeneda. Vangistamised ja terror valitsesid juba kodusõja käigus. Selle ohvriks langes ka Hispaania suur luuletaja Federico Garcia Lorca.

Poeet veetis alati suve oma vanemate juures Granadas. Ka 1936. a. 18. juulil, mässu algpäeval, oli ta kodulinnas. Ta nägi oma silmaga, millise jõhkruisega surusid fašistid maha linna tööliste väljaastumised. Lorca ise oli üsna apoliitiline inimene, kuid oma maa patrioot. Kui kodulinn Granada oli üle läinud mässajate kätte, ei julgenud ta enam kodus olla ja läks ühe oma sõbra juurde. Seegi ei päästnud teda. Ta arreteeriti ja mõni tund hiljem, järgmisel hommikul, mõrvati linnalähedases orus ilma kohtuta.

Väga hästi mõistis juba tol ajal selle kuriteo sisu tšiili luuletaja Pablo Neruda. «Valides oma ohvriks Federico, sihtisid vaenlased otse Hispaania südamesse. Nad tahtsid võtta Hispaanialt tema peenema aroomi, katkestada tema kirgliku hingamise ja juurteni maha raiuda tema õitsva naerupuu...»

Kui prantsuse lauljalt Jean Ferrare'ilt küsiti, kas ta alati töötab nõnda, et enne kirjutab laulu teksti ja alles siis sellele muusika, siis vastas laulja, et see on tõepoolest nii. «Erandiks on ainult üks laul, mis läks minu esimesse plaati ja mille sõnad ma kirjutasin pärast seda, kui olin kuulanud muusikat. See oli laul «Federico Garcia Lorca»: «Sinu hää katkes, kuid juba 20 aastat, Federico Garcia, ta kõlab... 20 aastat, seltsimees, Granada kohal on öö...». Selle laulu kallal ma töötasin poolteist kuud.»

Pärast kodusõja lõppu oli maa majanduslikult laostunud. Ei olnud kütust, metalli, energiat ega masinaid. Transport ei funktsioneerinud. Kvalifitseeritud tööjõudu oli vähe, sest palju oskustöölisi oli põgenenud välismaale. Ainuüksi Prantsusmaale põgenes 275 000 hispaanlast, nende hulgas 45 000 põllutööliset, 4000 metallurgi, 2500 tehnikut, niisama palju haridusala töö-

tajaid, üle 500 arsti, 200 inseneri ja 2300 ohvitseri. Paljud vabariikliku armee võitlejad läksid mägedesse partisaniks ja sõdisid veel mitu aastat frankistide vastu.

Sellises olukorras hakkas Franco peaaegu 30 aastat tagasi ehitama « uut Hispaaniat » ja looma « uut korda ». Nagu aeg tõendas, leidsid Hispaania valitsevad ringkonnad selle kindrali näol küllaltki salakavala riigitegelase. Tema puhtsõjaline kasvatus ja karjäär ei takistanud, vaid isegi aitasid tal sepitseda poliitilisi intriige. Kaval ja paindlik taktika võimaldas sõjalis-fašistliku riigi loomisel saavutada mõningat edu.

Üks USA saatkonna töötaja oli 1944. a. ütelnud, et frankistlik riik on üles ehitatud püramiidi sarnaselt, mis seisab nelinurksel vundamendil — falangil, armeel, aristokraatial ja kirikul. Hirm on tsemendiks, mis seob kogu seda konstruktsiooni.

Nagu ikka diktaatorid, nii kehtestas ka Franco ainuvalitsusliku korra. Tema isikus on ühendatud nii sõjaväeline, riiklik kui ka parteiline võim. Valitsus koosneb kuulekatest ametnikest. Seadused, dekreedid ja korraldused kinnitab Franco ise.

1947. a. avaldati Franco poolt seadus, mille kohaselt Hispaania kuulutati kuningriigiks ilma kuningata. Kuningliku võimu kehtestamine on edasi lükatud Franco surmani või ajani, mil ta kaotab võime riiki juhtida. Selle seaduse kohaselt luuakse hiljem 18 liikmest koosnev kuninglik nõukogu.

Riigikorra reorganiseerimise üheks aktiks oli 1942. a. 17. juuli seadus Hispaania kortesi (parlamendi) loomisest. Selle seaduse I paragrahvis öeldakse, et kortesi ülesandeks on valmistada seadusi ette nii, et need ei kahjustaks riigipea volitusi. Parlament koosneb ühest kojast ja 592 liikmest. Suurem osa parlamendi

liikmeist määratakse riigipea käskkirjaga: need on riigiametnikud — ministrid, kubernerid, linnapead jt. vastavalt ametikohtadele. Ainult üks kuuendik valitakse lahtise hääletamise teel. Riigipea võib tühistada või «konserveerida» ükskõik millise seaduse ja anda välja dekreete ka ilma parlamendi nõusolekuta. Selline on Franco diktatuuri «demokraatlik parlament».

Siinkohal meenuvad Cervantese ütlused — «Seadus kaldub sinnapoole, kuhu soovib kuningas» ja «Keisritele pole seadusi kirjutatud».

Järjekordne ühe kuuendiku parlamendi uuendamine pidi toimuma 1967. aasta juulis, kuid toimus tegelikult mõni kuu hiljem — oktoobris. Need valimised näitasid, kuidas hispaanlased, eriti madriidlased suhtusid sellesse üritusse. Arvelevõetud valijate üldarvust võttis valimistest osa ainult 64%, ülejäänud kuus miljonit inimest jäid kõrvale. Hääletasid perekonnapead ja abielunaised — teistel pole hääleõigust. Paljud noored, eriti üliõpilased, nõudsid uut valimissüsteemi.

Seaduslik parlament, mis valiti 1936. a. üldistel valimistel, on emigratsioonis ja oli viimast korda koos 1945. aastal Mehhikos.

Kuni 1966. aastani ei olnud Hispaanias konstitutsiooni. Alles paari aasta eest kinnitati nn. riigi orgaaniline seadus. Tegelikult see midagi ei muuda, püüab vaid generalissimus Franco režiimile luua demokraatlikku kattevarju. Selle seaduse järgi määrati kindlaks riigipea ja valitsuse juhi funktsioonid. Kuid valitsuse juhti pole veel praegugi olemas. Vastavalt seadusele võib selle määrata Franco ise. Pikemat aega oli riigipea asetäitjaks meile hästi tuntud sõjaroimar kindral Grandes, endise Hispaania «Sinise diviisi» ülem.

Alles hiljuti tuli teade, et Grandes on oma ameti-

kohalt vabastatud. See üllatas paljusid poliitikategelasi. Kindral ise sai sellest otsusest teada valitsuse «Ametlikust bülletäänist», kuigi ta oli aastaid olnud «teine viiul» frankistlikus Hispaanias. Niisama ootamatult vahetatakse ka ministreid. Grandes on 72-aastane, s. o. *caudillo*'st viis aastat noorem. Ta oli algusest peale diktaatori truu pooldaja. Pärast sõda oli ta kindralstaabi ülem. Grandes oli seni ainsaks loogiliseks peaministri kandidaadiks. Kui aga Franco oleks kadunud, oleks temal olnud lootust saada esimeseks isikuks riigis. Nüüd aga pidavat Grandes toetama seda suunda, mille eesotsas on falangistide peasekretär ja riigiminister Solís Ruiz. See on nn. «frankism ilma Francota». Nad ei poolda monarhia restaureerimist ning tuginevad suurkapitalile.

HISPAANIA TEISES MAAILMASÕJAS

Viis kuud pärast Hispaania kodusõja lõppemist algas Teine maailmasõda. Peagi oli sõjatules kogu Euroopa. Ent Hispaania jäi sõjasündmustest eemale.

Franco jälgis tähelepanelikult välispoliitilisi sündmusi, eriti seda, kuidas käis hitlerliku Saksamaa käsi. Just selle maa võidud ja kaotused huvitasid teda kõige rohkem. Kuigi Hispaania vormiliselt sõtta ei astunud, kuulutades välja neutraliteedi, vandus Franco Hitlerile ja Mussolinile truudust. 1941. a. algul kirjutas ta Hitlerile: «Ma seisan valmis Teie poolel ja Teie käsu-

tuses, olles ühendatud Teiega ühtse ajaloolise saatusega.»

Juba Teise maailmasõja käigus ja isegi enne seda tugevnes nelja riigi — Hispaania, Portugali, Saksamaa ja Itaalia koostöö, mille aluseks olid vastavad lepingud. Territoriaalselt huvitas frankiste ainult Gibraltari küsimus, mis on tüliõunaks tänapäevalgi, nüüd küll Inglismaa ja Hispaania vahel. Gibraltari vallutamiseks oli Saksa kindralstaabil välja töötatud eri plaan, mida nimetati «Phönix-Izabel». Selle plaani elluviimine oleks endaga kaasa toonud Hispaania ja Portugali okupeerimise Saksamaa ning Itaalia poolt. See ei meeldinud muidugi Francole ja tema sõbrale Salazarile. Pärast seda, kui Hispaania välisminister oli külastanud Itaaliat ja Saksamaad plaani «Phönix-Izabel» rakendamise asjus, oli vaja kohtumist kõrgemal tasemel. Hitleri ja Franco kohtumine toimuski oktoobris 1940. Kohtumise paigaks oli Franco ettepanekul väike Hendeye linnake Hispaania—Prantsusmaa piiril. Ka *caudillo* vana tuttav, admiral Canaris külastas samal põhjusel 1940. a. lõpul spetsiaalselt Hispaaniat, meelitades Francot sõtta astuma. Kuid viimane ütles, et tema ei olevat selleks veel valmis. See muidugi ei meeldinud Hitlerile, kes jätkas omapoolset survet.

Olles tegelikult siiski Saksamaa truu liitlane, kohandas Hispaania oma majanduse Saksa sõjamasina vajaduste kohaselt ümber. 20% tööstusettevõteteid oli Saksa monopolide kontrolli all ja peaaegu 70% Hispaania ekspordist läks Saksamaale. Sinna läks palju toiduaineid, samal ajal kui oma rahvas mõnes provintsis nälgis. Sadamates leidsid varjupaiga Saksa allveelaevad, maal aga alustas tööd üle 100 Saksa raadiojaama.

Eriti suurt rõõmu tekitas frankistide seas Saksamaa kallaletung Nõukogude Liidule. Juba 1941. a. juulis asuti komplekteerima tuntud «Sinist diviisi», kuhu kuulus esialgu 20 000 meest. Pärast diviisi purustamist idarindel saadeti väeosa täienduseks veel kuni 50 000 meest. Peale selle sõdis meie vastu lennuskadrill «Salvador». Diviisi ülem kindral Grandes sai Hitlerilt «Raudristi».

Hispaania «neutraliteedil» ja «Sinise diviisi» vägi-
tegudel peaks peatuma kas või sellepärast, et alles hiljuti hakkas seda sõjaaegset «neutraliteeti» kiitma USA suursaadik Madriidis Beaddle Dyke. See ameerika finantsist ja diplomaat on üsna tihti esinenud Hispaania avalikkuse ees.

Hispaanlased mäletavad saadikut seoses USA pommituslennuki katastroofiga nende maa ranniku lähedal.

17. jaanuaril 1966. a., poolteist tundi pärast seda traagilist sündmust, astus ameerika informatsiooni-
ametnik presidendi kabinetti, käes kiirtelegramm. Johnson tutvus tekstiga. See oli teade ameerika strateegilise pommituslennuki «B-52» hukkumisest Hispaanias. Pardal oli neli tuumapommi. President võttis ühenduse kaitseministriga, küsides, kas on plahvatuse ohtu, ja andis käsu: «Tehke kõik, et pommid leida.» Kõne kestis vaevalt minuti. Kohalike elanike hulgas algas paanika, sest tekkis kiiritusohu. Siis sõitis USA suursaadik Hispaania rannakülla Palomaresesse ja ronis vette, et näidata: supelge julgesti, pole mingit ohtu. Sellest lavastusest heietasid meeeldi pikalt-laialt kõik kodanlikud ajalehed.

Kuid «Sinise diviisi» asjus tegi suursaadik oma avaldusi kuival maal, Hispaania suurepärasest kuurordis Palma de Mallorcas. Beaddle Dyke jutustas ajakirjani-

kele, et see diviis olevat olnud niisama neutraalne ja rahulik kui Hispaania käitumine üldse sõja ajal, sest Franco «neutraliteedist» oli liitlastele palju abi võitluses fašismi vastu. Ta rääkis ka sellest, et USA tahaks meeleldi võtta Hispaaniat NATO-sse, kuid nende liitlased ei toetavat neid. Muidugi tahetakse nüüd, kus Prantsusmaa koht NATO-s on vakantne, tuua asemele frankistlik Hispaania. Selleks ongi tarvis kiita Hispaaniat ja tema «neutraliteeti».

Sõjaveteranid mäletavad «Sinise diviisi» tegevust. Ka meie sõjaaegsetes ajalehtedes avaldati mitmeid üsna huvitavaid detaile sellest diviisist. Esimene teade oli 23. novembrist 1941. a., kui Hitler selle väeosa kätte sai ja kohe Looderindele paiskas. Juba esimestes lahingutes sai Hispaania väeosa purustavaid lööke. Saksa rindeülem von Lieb oli sunnitud kindral Grandeselt vabandust paluma, et nii palju tema sõdureid hauda läks. 1942. a. jaanuari keskpaiku, pärast suuri lahinguid kaotati jälle üle 10 000 mehe. Kuid Madriidis laaditi peale uusi meestekolonne «Sinise diviisi» täienduseks.

Üks 263. polgu jefreitor, kes meie poole üle tuli ja kelle nime siis ei saadud avaldada, jutustas: «Meie ešelon, kus oli 1000 meest, lahkus San Sebastianist 1942. a. aprilli keskel. Teel saime teada, et eelmises ešelonis oli olnud arusaamatusi, sõdurid olid tapnud kapteni ja keeldunud Venemaale sõitmast.»

Kui sõja käik muutus meie kasuks, teatati 1944. a. algul Madriidis, et hispaanlased on Nõukogude — Saksa rindelt koju läinud. Tegelikult oli see ainult sildi muutmine, sest purustatud diviis muudeti «Hispaania leegioniks». Selleks ajaks oli leegion juba Karpaatides ja üks osa sellest saadeti Jugoslaaviasse partisanide vastu.

Selline oli Hispaania «neutraliteet» rindel, millele lisandus Saksamaale osutatud suur majanduslik abi. Esinedes 1942. a. algul Toledo sõjaväeakadeemias, kinnitas *caudillo*, et kui juhtuks nii, et venelased tungiksid kallale Berliinile, siis tekiks nende teele mitte ainult üks Hispaania diviis, vaid miljon Hispaania vabatahtlikku. Kuid pärast Stalingradi ja ka hilisemate sõjasündmuste taustal jahtus frankistide vaimustus üha enam ja nende propaganda võttis jälle käsile oma vana relva «nõukogude hädaohust» Euroopas. Franco astus samme ka Hitleri-vastase koalitsiooni lõhestamiseks, kuid see ei õnnestunud ei temal ega ka teistel.

Nii lõppes sõda ja Franco kaotas oma peamise toe Euroopas. Fašismivastaste jõudude aktiveerumine ja sõjaroimarite protsessid tekitasid frankistides hirmu. Franco ega Grandes ei olnud Nürnbergis sõjaroimaritega ühes süüpingis, kuigi nad sisuliselt võtsid kuritegudest osa. Grandes kuulutatigi sõjaroimariiks. Frankistid ootasid, mida toob saatus, ja võitlesid majanduslike raskustega, sest sakslaste abistamine andis Hispaania mahajäänud majandusele raske löögi.

«FRANKISM ILMA FRANCOTA»

Seitsmes aasta oli Franco võimule kõige kriitilisem. Kogu ajaloo vältel ei olevat Hispaanias olnud nii ränka perioodi, kui oli sõjajärgne. Ainuüksi riigivõlg kasvas 1947. aastaks 52 miljardi peseetani, rääkimata siis muust. Halvavalt mõjus riigi siseasjadele sõjajärgne isoleeritus rahvusvahelisest elust.

Potsdami konverentsil 1945. a. mõisteti fašistlike riikide kaasabil kehtestatud frankistlik režiim hukka ja loeti mittevastavaks uue rahvusvahelise organisatsiooni — ÜRO — põhikirja nõuetele. Isoleeritus tekkis

just sel momendil, kui frankistlik režiim vajas kõige rohkem välistoetust.

ÜRO-sse kogunes massiliselt resolutsioone, milles nõuti frankismi ranget hukkamõistmist. Fašismivastaste jõudude survele tegid USA, Prantsusmaa ja Inglismaa valitsus 1946. a. märtsis ametliku avalduse, milles öeldi, et seni, kui Hispaanias on võimul Franco, ei saa Hispaania loota läbikäimisele nende maadega, kes võitlesid fašismi vastu. Dokumendis avaldati lootust, et Franco tagandamise ja ajutise valitsuse moodustamise teel võiks luua tingimused hispaania rahva ja riigi arengu demokratiseerimiseks.

Pärast seda katkestasid paljud riigid diplomaatilised suhted Hispaaniaga. Prantsusmaa sulges piiri ja kaubavahetus naabrite vahel katkes peaaegu täielikult. Siis järgnes veel ÜRO Peaassamblee otsus, mis soovitas organisatsiooni liikmetel lõpetada kõik suhted frankistliku Hispaaniaga.

Franco ja tema valitsus kartsid, et peale nende otsuste võetakse ette midagi veel tõsisemat. Nad olid kõigeiks valmis. Tol perioodil olid demokraatlike jõudude lootused Franco režiimi kukutamiseks väga suured ja Hispaania emigrandid valmistusid juba kodumaale minekuks. Mehhikos tekkis isegi emigrantlik valitsus eesotsas José Giraliga. 1946. a. algul siirdus valitsus Pariisi. Sel ajal ühines patriootliku liikumisega ja astus uue valitsuse koosseisu ka praegune Hispaania Kommunistliku Partei peasekretär Santiago Carrillo. Kommunistid olid seisukohal, et hispaanlased ise peavad frankismile lõpu tegema. Sisemaal aktiveerus partisanitegevus. Toimusid esimesed tööliste streigid Kataloonias, Valencias ja Madriidis. Vastupanuliikumine laienes iga aastaga. Võimud püüdsid korra jalule-

seadmiseks tarvitusele võtta karmimaid abinõusid. Hakati korraldama suuri kohtuprotsesse, kuid need näitasid üha selgemalt, et Franco avalik terroristlik poliitika on läbi kukkumas. Kõikvõimalikud repressioonid, massilised mahalaskmised jne. end enam ei õigustanud, ei sobinud ajaga ega vastanud situatsioonile. Järjest suurem käärimine tekkis ka falangistide endi ridades. Sellest saigi alguse tänapäeval üha tugevnev liikumine, mille deviisiks on «frankism ilma Francota».

KES PÄÄSTIS FRANKISMI?

Eelneva põhjal tekib otsekohe küsimus, mis imevägi küll on Francot aastate jooksul säästnud ja võimaldanud Hispaanial välja rabelda sõjajärgsest poliitilisest isoleeritusest ning samuti majanduslikest raskustest. Esi- mesel pilgul peaks ju olema loogiline, et Franco dikta- tuuril oleks ammu aeg surra oma loomulikku surma. Aga võta näpust! Süvenedes pisut põhjalikumalt olukorda- desse ja sündmustesse, paistab asjade tegelik käik hoopis teises valguses.

Juba esimestel sõjajärgsetel aastatel ei tahtnud USA ja Inglismaa valitsevad ringkonnad Hispaania küsimust liiga teravaks ajada. Ent maailma avalikkuse ja Nõukogude Liidu survele oldi sunnitud mõningaid samme siiski ette võtma. Neist oli eespool juttu.

Kuid pärast Churchilli Fultoni-kõnet 1946. a., mida loetakse «külma sõja» alguseks, hakkas Franco olu- kord paranema. Hispaania hakkas otsima sidemeid USA, Inglismaa, Prantsusmaa ja teiste imperialistlike

riikidega. Peagi kujunesid esialgsed põgusad kontaktid päris tihedaks koostööks. Franco tegutses aktiivselt, otsides mitmesuguseid vahendeid lääneriikide toetuse saavutamiseks. Viimased tegid omakorda kõik selleks, et abistada ainsat alles jäänud fašistlikku riiki. Kuigi «Marshalli plaan» ei puudutanud otseselt Hispaaniat, voolasid dollarid sinnagi. USA surus 1950. a. sügisel läbi Hispaaniat puudutava ÜRO otsuse äramuutmise. Kuid selleks ajaks olid Madridis juba 24 välisriigi esindused. Kolm aastat hiljem sõlmiti USA ja Hispaania vahel juba rida sõjalisi ja majanduslikke kokkuleppeid. Nende alusel loodi Hispaanias USA sõjaväebaasid, mis asuvad seal tänaseni. Nende baaside lepingut pikendatakse tavaliselt iga viie aasta tagant. Järjekordne pikendamine oli mullu ja seoses sellega toimusid USA pealinnas üsna pikad läbirääkimised. Frankistlikud võimud teadsid, et Pentagon on väga huvitatud oma strateegiliste positsioonide säilitamisest Hispaanias ja sellepärast tõstsid ka hinda. Nad nõudsid 200 miljonit dollarit aastas ja ühtlasi seda, et USA toetaks neid vaidluses inglasega Gibraltari pärast ning aitaks Hispaanial pääseda NATO-sse. Selle 200 miljoni arvel kavatseb Hispaania moderniseerida oma relvastatud jõudusid. Hispaania merelaevastik loodab saada ameerika allveelaevu, aga õhukaitseväeosad tahavad reaktiiv-hävitajaid «F-4 Phantom», seniitrakette «Fok» ja uusimate lokaatoritega varustatud valvelaevu. Ajaleht «Diario de Barcelona» kirjutas üsna otsekoheselt: «Paistab, et Pentagon ei taha esialgu nõustuda nii suure summaga momendil, kui ta sõdib Vietnamis. Kuid see meid ei huvita. Me arvestame, et kui nendel on vaja siin olla . . . siis on meil õigus määrata hinda. Kui neile meie hind ei sobi, siis otsigu teine pood.»

Nii on lugu tänapäeval, aga mis sellele kaasa aitas?

Loomulikult «külma sõja» poliitika, mille tulemusel Hispaania pääses pikkamööda rahvusvahelisele areenile. Koostöö USA ja Prantsusmaaga mõjus viljastavalt Hispaania majanduse arengule. Viiekümnendate aastate alguseks oli majanduse taastamise periood peaaegu lõppenud.

Tänapäeval otsib Hispaania suhete laiendamise võimalusi eriti sotsialistlike riikidega, sest sotsialismileeri mõju maailmas suureneb pidevalt. Seni pole sotsialistlikel riikidel mingeid ametlikke suhteid frankistliku Hispaaniaga, välja arvatud mõningad kaubanduslikud sidemed ja turism, mis on alles algastmes. Mullu käisid juba ka mõned Eesti Merelaevanduse laevad San Sebastianis. Meie meremehi võeti seal üsna hästi vastu.

Tänapäeva Hispaania ökonomika paremaks mõistmiseks tuleks peatuda ka sisepoliitikal, sest ainuüksi välisabi ei olnud siiski määrav. Frankismi perioodil on riigi tööstus, põllumajandus, kaubandus, pangandus ja vaimse elu valdkonnad arenenud kapitalismile iseloomulikkude teed mööda.

Kaks viimast aastakümnet on põhjalikult muutnud iseäranis kahte Hispaaniale juba keskajast tüüpilist esindajat — suurmaaomanikku ja katoliku kirikut. Suurmaaomanikust sai ühtlasi tööstuslik finantsmagnaat, väga mõjuvõimas kirik aga paigutab oma rahalisi vahendeid üha rohkem majandusse ega ehita enam ainult jumalakodasid nagu varem.

Suurtööstus tekkis isegi Madriidis, kus varem elasid peamiselt ametnikud, samuti provintside keskustes ja väiksemates linnades. Rohkesti ehitatakse hüdroelektrijaamu. Muidugi, Hispaania majanduslikku arengut ei saa võrrelda Euroopa arenenud maade omaga, kuid

samal ajal ei või ka alahinnata neid kvantitatiivseid ja kvalitatiivseid muutusi, mis on seal toimunud pärast Teist maailmasõda.

Ametlik statistika jaotab frankistliku majanduse arengu 1939. a. alates nelja perioodi. Esimene — Teine maailmasõda 1939.—1945. a. Kuna oli raske aeg, ei jätkunud kaupu ja majanduse taastamine kulges aeglaselt. Teine — rahvusvaheline isoleeritus aastatel 1945.—1951. Kolmas — kiire majanduslik areng aastatel 1951.—1959. Neljandat perioodi loetakse 1959. aastast ja seda peetakse Hispaania õitseajaks.

Niisugune ametlik seisukoht on mõeldud diktatuuri ja diktaatori ülistamiseks. Kuid tegelikud majanduslikud näitajad räägivad hoopis teist keelt.

Alates 30-ndatest aastatest hakkas Hispaania agraar-industriaalmaast muutuma industriaal-agraarmaaks. Kuni 1951. aastani ületas põllumajandustoodang tööstustoodangu ja rahvatulust moodustas põllumajandus üle 40%. 1960. a. aga jaguneb rahvatulu juba järgmiselt: 32% tööstus-, 27% põllumajandustoodang, ülejäänud annab kaubandus ning muu teenindussfäär. Tol ajal oli elanikke 30,5 miljonit, 11 miljonit töötajast tegutses 41,3% põllumajanduses, 21,9% tööstuses, 26,4% teenindussfääris, 7% ehituse alal jne.

Pärast 1940. a. on tööliste arv tööstuses ja ehituses kasvanud enam kui 1,5 miljonit, kaubanduses ja muu teenindamise alal 70 000-ni. Kui kõrvutada praegusi andmeid ülaltooduga, siis oleks pilt selline: elanike arv üle 32 miljoni; aastane juurdekasv olevat 0,8%. Kaks viiendikku elanikkonnast elab linnades, mis on suuremad kui 10 000 elanikku. Töötajaid on 12 213 700. Sellest 27% tööstuses, 28,7% põllumajanduses, 1,6% tegeleb kalapüügiga, 8,1% ehitusega ja 34,6% teenin-

dussfääris. Teenindussfääris tegutsevate inimeste arv suureneb iga aastaga seoses turismi laienemisega. Viimastel aastatel on märgatavalt arenenud mõned uued tööstusharud: keemiatööstus, elektrotehnika, auto- ja traktori- ning lennukitööstus. 1955. a. toodeti Hispaanias 14 000 sõiduauto ja 2000 veoauto ning traktorit. 1967. a. toodeti 264 000 sõiduauto ja 93 000 veoauto. Auto- ja traktoritööstusse on viimastel aastatel tunginud väliskapital, eriti «Fiati», «Renault'», «Fordi» jt. firmade kaudu.

Frankistliku diktatuuri toetusel arenes jõudsalt monopolistlik kapital, mis hakkas majanduselus eten dama domineerivat osa. Võideldes oma huvide eest, saavutas Hispaania finantsoligarhia rahvatulu ümberjaotamise enda kasuks. Riik teeb kõik selleks, et kindlustada monopolidele maksimaalseid kasumeid.

Suuri sissetulekuid saavad 196 aktsiaseltsi, kes kontrollivad üle 65% kogu Hispaania kapitalist. 1000 suurettevõtet on peaaegu et koondatud 90 perekonna kätte. Nende valduses on 48% kogu aktsiaseltside algkapitalist. On päris loomulik, et Hispaania tegelikud pärisperemehed võivad rahul olla *caudillo*'ga, kelle nad oma rahaga pukki aitasid.

Juba 1939. a. kehtestas Franco eriseaduse, mille alusel lubati väliskapitali olemasolu Hispaania ettevõtetes ainult 25% ulatuses. Seadus kehtis 20 aastat. Selle aja jooksul läks kodumaistel kapitalistidel korda rikastuda ja haarata väga tähtsates tööstusharudes juhtpositsioonid enda kätte.

Pärast nimetatud seaduse muutmist 1959. a. lubati väliskapitali osatähtsust suurendada 50%-ni. Selleks olid ka omad põhjused. Riigis tekkisid küllalt suured finantsilised raskused, oli vaja stabiliseerida majan-

duselu ja vähendada inflatsiooni. Väliskapitali sissevool suureneski kiiresti, ja kõigepealt just USA kapitali arvel, mis ulatus 57%-ni kogu väliskapitalist.

Hispaanias oli juba enne kodusõda väliskapitali mõju võrdlemisi suur, kuid siis prevaleeris Euroopa riikide kapital. See oligi üheks olulisemaks põhjuseks, miks Euroopa suurriigid ei soovinud vabariiklaste võitu kodusõjas ja tegid kõik Franco abistamiseks.

Inglaste käes olid juba 1873. aastast alates Rio Tinto kaevandused. Prantslaste kapitalimahutused Hispaanias ulatusid üle 600 miljoni dollari. Neile kuulusid tina-, tsingi-, seatina-, vismuti- ja rauamaagikaevandused Córdoba provintsis. Kanada kapitali kontrolli all oli 80% elektriyaamu Kataloonias ja Levantes.

Saksa, Belgia ja USA rahameeste käes oli rida elektriyaamu, kaevandusi, keemia- ja puidutööstuse ettevõteteid ning telefonivõrk. Sisuliselt ei puudunud üheski majandusharus väliskapital.

Kõigele sellele vaatamata ei suutnud *caudillo* oma lubadust täita — jõuda teistele maadele järele. See väljendub kõigepealt väikeses tööstustoodangu mahus ühe elaniku kohta, väga madalas tööliste töötasus; selles, et Hispaania kaubad ei kannata välja konkurentsi välisurul, ja paljus muuski. Väliskaubanduses on põhiartiklids põllumajandussaadused, tööstuskaupu müüakse väga vähe. Väliskaubanduses ja maksebilansis suurenevat valuutadefitsiiti on Hispaania võimeline katma ainult tänu kahele sissetulekuallikale. Need on välisurism ja Euroopasse ning Ladina-Ameerikasse emigreerunute rahalised ülekanded oma sugulastele.

Välisurism on tõepoolest muutunud suureks sissetulekuallikaks. Otsustage ise. 1953. aastal külastas Hispaaniat 2 miljonit välisuristi, kümme aastat hiljem

oli see arv juba 11 miljonit, 1966. aastal 17 miljonit. Riik teenis viimati turistide pealt 1234 miljonit dollarit. Ainuüksi väikest Mallorca saart, kus on kuni 400 000 põhielanikku, külastas 1967. aastal peaaegu neli miljonit välituristi.

Turism ja suvitamine Hispaanias on üpris laialt populaarseks saanud kui odav ja huvitav puhkus. Peale Pürenee poolsaare kuuluvad Hispaaniale veel Baleaari saared Vahemeres ja üsna kaugel asuvad Kanaari saared Atlandi ookeanis. Kõik need saared ja iseäranis poolsaar on looduslikult väga kaunid.

Kuna elatustase on madal, valitseb tööpuudus ning puuduvad poliitilised vabadused, siis on emigratsioon suur. Ainult nelja aasta jooksul — 1960. — 1964. — emigreerus üle 700 000 inimese. 1963. aastal tuli rahasaadetistega sisse 200 miljonit dollarit. Selle üle ei tule imestada, sest möödunud aasta seisuga oli ainult Euroopa-maades üle 800 000 hispaanlase. Šveitsis korraldati 300 hispaanlase seas küsitlus. Küsimusele, miks te emigreerusite, vastas 60% pagulastest, et kodumaal polnud tööd, 13% — vaesuse pärast, 12% — sellepärast, et puudub poliitiline vabadus, 14% vastas, et Hispaanias olevat üldse võimatu elada. Kui küsiti, milline on nende soov, siis vastati mitmeti: tahaks toita perekonda, kes jäi Hispaaniasse; minna tagasi koju; koguda raha, minna kodumaale, abielluda ja jääda sinna. Küsimusele, mida nad arvavad töö kohta Šveitsis, vastati, et «töötame kui masinad, tunneme end üksikutena, ei ole kodust tunnet ega sõpru».

Nagu juba öeldud, on Hispaania majanduslik seisukord tunduvalt halvem kui Euroopa arenenud kapitalistlikes riikides. Elukallidus tõusis 1967. aastal peaaegu 7 protsenti. Tööstustoodang kasvas samal ajal

ainult mõnes tööstusharus. Töötuid oli üle 120 000.

Transport ja teedemajandus on Hispaanias võrdlemisi mahajäänud. Raudteedest on ainult üks kümnen-dik elektrifitseeritud. Maanteed on kitsad ja autosid ainult veidi üle poolteise miljoni. Kuid laialt arenenud turismi tõttu on Madriidis taksosid üsna rohkesti. Need on peamiselt ühte tüüpi — «Fiat-1500».

Tähtsamad ekspordkaubad on tsitrusviljad, oliiviõli, viinamarjad, vein, kuivatatud puuvili, taime- ja kala-konservid, kork, rauamaak, värvilised metallid ja elav-hõbe. Sisse veetakse nisu, kaunvilju, kartuleid, puitu, autosid, põllumajandusmasinaid ja tööstusseadmeid. Viimaste aastate jooksul on suurenenud liha sissevedu.

Pärast seda, kui loodi Euroopa ühisturg, on Hispaania väliskaubandus sattunud ebasoodsasse olukorda. Nagu teatas möödunud suvel Madriidi ajaleht «ABC», ei ole majanduslikud suhted ühisturuga sugugi roosi-lised:

«Teoreetiliselt Euroopa ühisturg nagu pakuks meile soodustusi tollitariifide osas . . . Kuid samal ajal nõuab ta meilt nende alandamist 40% ulatuses. Tegelikult ei anna koostöö meile midagi, vaid vastupidi — tekitab kahju . . . Kaubandus selle ühenduse ja Hispaania vahel on ebaühtlane: meie ekspordime nendesse maa-desse kaupu 120 miljoni dollari eest, samal ajal aga veame sisse 1155 miljoni dollari eest. Kui arvestada seda, et keskmine protektsioonitariif on meil 20%, Euroopa ühisturul aga 12%, siis jõuame järeldusele, et mullusest kaubavahetusest võitsime meie umbes 8,5 miljonit dollarit, nemad aga 88 miljonit dollarit.»

Otsides oma kaupadele turgu, tunnevad Hispaania ärimehed suurt huvi suhete vastu Nõukogude Liiduga. Meilt ostetakse naftat, buldoosereid ja ekskavaatoreid,

liha jne. Hispaaniast aga saame tsitrusvilju, oliiviõli, banaane ja riisi. Eksport-import oli 1966. aastal tasakaalus.

Soodsate looduslike tingimuste tõttu on Hispaania oliiviõli tootmise poolest maailmas esikohal. Kogu maailma oliiviõlitoodangust annab Hispaania ligikaudu kolmandiku. Tsitrusviljade kasvatamises ollakse 2.—3. kohal maailmas. Üsna olulist osa etendavad ka mandlipuuistandused. Mahajäänuim põllumajandusharu aga on loomakasvatus.

Paremad põllumaad ja niisutusallikad kuuluvad muidugi suurmaaomanikele — mõisnikele, kes päris laialdaselt praktiseerivad maa rendile andmist. Sageli esineb ka maavalduste tükeldamist, seda eriti loode- ning keskprovintides. Kunstliku niisutuseta põllumaade tsoonis on peaaegu 4 miljonit kuni ühe hektari suurust maavaldust. Niisutatavatel aladel on väikesi maatükke veelgi rohkem.

TÄNASES MADRIIDIS

Oma ametikoha tõttu püüdsin heita pilku ka linnaelule. Kahjuks olime Madridis vähe aega. Seepärast on ka muljed sellest linnast katkendlikud. Mõned tähelepanekud siiski. Ehitustegevus on Madridis aktiivsemalt arenema hakanud viimase 8—10 aasta jooksul. Oli näha päris palju pooleliolevaid hooneid, eriti hotelle. Muide, Madridis ja teistes linnades, eriti lennuväljade ümbruses, võib näha ameerika hotelle «Hilton», kus ameeriklased saavad öömaja poole hinnaga.

Kui rääkida Hispaania hotellidest, siis välisturistide

teenindamiseks on peamiselt luksushotellid. Madridis pidi neid olema 12 või 13. Need on kallid, kuid igati mugavad ja kaasaegsed, teenindamine kiire ja tähelepanelik. Nendes, kus meil tuli Madridis elada, maksis tagasihoidlik ühest toast koosnev kahe voodiga number 250—300 peseetat. Suvituslinna Palma hotellis «De Mar» oli selline tuba märksa kallim, kahetoaline number aga maksis 500—600 peseetat ja veelgi rohkem, vastavalt tubade asukohale ja väljavaatele.

Ehitusmaterjaliks on kohalik hele kivi, mis pannakse peaaegu neljakandiliste tükkidena seinu. Kivi sarnaneb armeenia tufiga, kuid on ühevärviline ja kaalult raskem.

Madridis pole peaaegu üldse kõrghooneid. Mõni aasta tagasi ehitati kesklinna esimene 36-korruseline kõrghoone. See asub kuulsu Cervantese platsi kõrval. Platsil on maestrole püstitatud huvitav mälestussammas. Istuva kirjaniku ees seisavad tema maailmakuulsad kangelased Don Quijote Rosinante ja Sancho Pansa oma eesliga. Silmitsedes seda mälestusmärki, mõtlesin, et ka Tallinnas võiks midagi sellesarnast olla. Nähtavasti oleks mõeldav püstitada mälestussammas A. H. Tammsaarele või mõnele teisele meie klassikule, kus figureeriksid nende kirjanduslikud kangelased.

Madridi tänavail on näha üsna palju sõjaväelasi ja politseinikke. Politsei jaguneb nelja eri liiki, igaühel ka erisugune munder. Ratsapolitseinikel on ilus vanaaegne paraadvorm, mis ratsaniku mõjukalt esile tõstab. Ka hobune on värvirikkalt ehitud.

Madridi puisteedel on rohkesti lihtsalt ehitatud kohvikuid ja lahtisi õllebaare. Katust kannab tavaline ümmargusest rauast karkass. Mõnel on laudpõrand, mõni on aga otse maa peal. Seinteks ja katuseks on

Luigi Longo
Hispaania
kodusõja
päevil.

Dolores Ibarruri.

Töölised Madriidi kaitsel 1936. aastal.

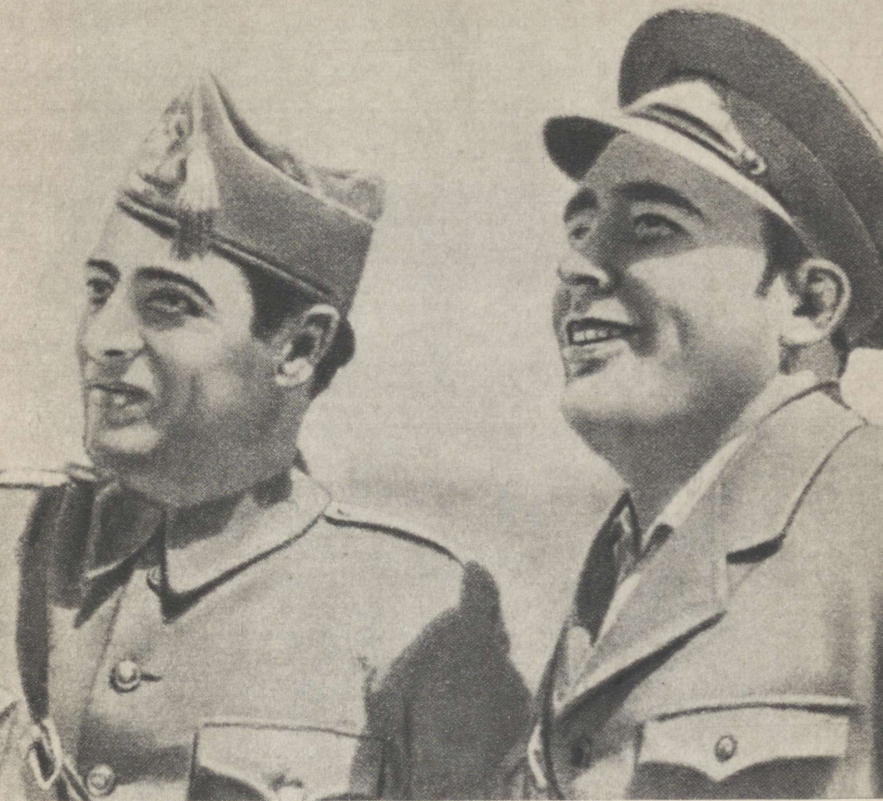

Ungari kirjanik Máté Zalka, langes Hispaanias
kindral Lukácsi nime all.

Vabariikliku armee kaardivägi Madriidi tänavail.

Giuseppe Vittorio, üks internatsionaalsete brigaadide organisatoreid.
Kodusõja kangelased kindral J. Modesto ja polkovnik E. Lister.

Luuletaja Garcia Lorca, Franco diktatuuri ohver.

Hitleri ja Franco kohtumine Teise maailmasõja algaastail.

Cervantese
ausammas
Madríidis.

Tükike
maalilist
kaljurannikut.

Toledo üldvaade. Esiplaanil suveniiridega koormatud eesel.

Vanaaegne õlipress, mis nüüd on dekoratsiooniks külakõrtsi söögisaalis.

THE TOWN OF ST. JOHN'S, NEW BRUNSWICK, CANADA, AS SEEN FROM THE AIR.

Linnulennuline vaade väikesele sadamale Mallorca saarel.

Rahvariides noored Mallorca saarel.

Moodne hotell «Le Mar» Palma de Mallorcas.

Diego Puerta — üks tänapäeva nimekaid Hispaania toreadoore.

Streikivad töölised tänapäeva Madridis.

Hispaania Kommunistliku Partei peasekretär Santiago Carillo.

Tallinna Linna TSN Täitevkomitee esimees Johannes Undusk (keskel) visiidil Palma linnapea juures.

traadile tõmmatud present, mis vastavalt vajadusele tõmmatakse kokku või laiali. Muidugi, sealses kliimas on selline odav ja lihtne konstruktsioon otstarbekas.

Haljasalasad ei ole eriti palju näha ja nad pole väga korras isegi kesklinnas. Kuid kesklinnast kaugemal, kus on uute majade kvartalid, pole üldse mingit haljastust. Majade vahel oli paljas savine või liivane maa. Inimesed liikusid silmalt, kuna mingeid kõnniteid ei olnud.

Linnatransport liigub märksa aeglasemalt kui Pariisis. Bensiiniliiter on kaks peseetat kallim kui lauavein. Pariisis olid need kaubad ühe hinnaga. Nähtavasti seepärast ongi veinisõpru rohkem kui kiirusearmastajaid . . .

Kuigi ma pole suur veinisõber, võin öelda, et nii häid veine kui Hispaanias, ei ole ma mujal proovinud. Eriti maitsvad on valged veinid «Monopol» ja «Bilbao». Neid pakutakse küllastuseni vastuvõttudel ja «Iberia» lennukompanii lennukites. Hispaania konjakitest võivad «Carlos I» ja «Fseudator» vabalt võistelda põhjapoolse naabermaa omadega või on isegi veel paremad. Kuid see on lõpuks harjumuse ja maitse asi. Kui on juttu tehtud jookidest, siis peaks nagu puudutama ka sööke. Üllataval kombel süüakse Hispaanias rohkesti sealiha. Ühel Palma linnapea vastuvõtul, kus viibis rohkem kui 800 inimest ja mis toimus linnalähedases XVI sajandi trahteris, praeti külaliste nähes raudoradel parkümmend pörsast. Meie sinna jõudes pöörlesid mustaks kõrbenud pörsad veel varrastel. Vastuvõtul tutvustati rahvalaule ja -tantse. Laudade vahel liikusid rahvapillimehed ja kitarristid, kellest üks laulis meile vene keeles «Õhtud Moskva lähistel».

Ei tea, kas kodusõja päevist või hiljem, aga soome

saunakultuur on jõudnud ka tänapäeva Hispaaniasse. Juba esimesel päeval, kui olime jõudnud Madriidi, märkasin hotell «Lux Palacio» reklaamplakatil huvitavat pilti soome sauna sisevaatest, mis ka seal kannab soomekeelset nimetust «sauna». Tahtsin ka ise kasutada võimalust vihelda, kuid paastunädala tõttu oli saun suletud. Ka Palmas oli soome saun, mille pääse maksis kolm dollarit. Seda kasutavad muidugi peamiselt Põhja-Euroopast tulnud turistid. Hispaanlased täiendavad soome sauna teatud omapäraga — nimelt mandliõli auruga, mille eest võetakse veel täiendavalt kaks dollarit.

Olgu muuhulgas öeldud, et ka tänases Madriidis võib veel näha kodusõja jälgi. Kuigi sõjast on möödunud palju aastaid, pole ikka veel suudetud taastada Praha silda. Seda asendab ajutine puusild. Siin-seal märkab silm ka varemeis hooneid.

TOLEDO

Hispaania endine pealinn Toledo asub Uus-Kastiilia provintsis, Madriidist umbes 70 km kaugusel. Toledo maantee ääres elavad töölised poollagunenud barakkides linna prügimägede vahel. Varahommikul, kui sõitsime Toledosse, pakkusid need prügimäed jubedat pilti. Osa neist põles, siinsamas aga mängisid lapsed, kõndisid eeslid, kassid, koerad ja kitsed. Pikkadel pesunööridel kuivas pesu.

Toledo oli Hispaania pealinnaks XVI sajandi keskpaigani. Praegu on seal ümmarguselt 45 000 elanikku.

Linn asub kauni Tajo jõe kõrgel kaldal. See on tõeline linn-muuseum oma keskaegsete hoonete ja kitsaste tänavatega.

Linna vanas südames käisime jalgsi ringi. Igal pool liikus turiste, kes rääkisid mitmeid keeli.

Toledo vaatamisväärsustest on huvitavamad ja hästi säilinud linnamüür koos nn. Päikese väravatega, gooti katedraal ja üleval mäe otsas asuvas kindluses silmapaistev romaani stiilis ehitis — Santa Maria la Blanca sünagoog.

Toledo keskseks hooneks on keskaegne loss-kindlus Alcasar, mida on palju kordi ümber ehitatud. Selle kindlusega on seotud ka Hispaania kodusõja sündmused. 1936. aasta juulis oli Toledo Sõjaväeakadeemia üks mässajate kantse. Tehti katse võtta linn enda kätte, kuid Madriidi proletariaadi abiga said toleedolased fašistidest jagu. Umbes 2000 mässajat — ohvitserid, tsiviilkaardiväelased, sõjaväeakadeemia kuulajad — sulgesid end vabariiklaste poolt ümberpiiratud kindlusesse. Varsti muutus seal olukord lootusetuks. Vett ei olnud, inimesed sõid hobuseliha, laipade lehk mürgitas õhku. Naised läksid hulluks. Sõdurid tahtsid alistuda vabariiklastele, kuid ohvitserid ei lubanud seda teha. Siis jõudsid mässajatele appi Franco võõrleegionärid ja Maroko palgasõdurid, kes ka linna vallutasid.

Hispaania fašistide esimene juht kindral Primo de Riviera, Franco ja mitmed teised selle maa tuntud reaktioonilised tegelased on Toledo Sõjaväeakadeemia kasvandikud.

Toledo on üle maa kuulnud oma osavate käsitöömeistrite ja rahvatarbekunsti toodete poolest. Lajalt tuntakse kuulsaid toleedo mõõku. Neid on müügil igal pool, nii miniatuurseid kui ka meetripikkusi. Mõõku tarvitatakse

ka traditsioonilisel *corrida*'l ehk härjavõitlusel. Osavad toreadoorid tapavad nendega igal *corrida*'l kuus toredat musta härga. Peale mõõkade valmistavad Toledo meistrid palju kauneid metallehteid, keraamikat villaseid ja siidist käsitöötooteid, mida müüakse turistidele ning saadetakse suveniiridena välismaale.

Me külastasime üht metallitöökoda, kus valmistati mõõku ja ehteid. Seal töötasid üksikud meistrid käsitsi väga väikestes ruumides. Püüdsin teada saada, kui palju võtab aega keskmise mõõga või käevõru tegemine, kuid keegi ei andnud päris selget vastust. Töökojas oli ka alaline näitusmüük, kus eksponeeriti kõiki ettevõttes valmistatavaid tooteid. Esemed olid tõesti ilusad ja kvaliteetsed.

Üsna palju oli näha ka keraamikatooteid ja muid pisiasju kohalike Toledo vaadetega. Savipotte, lillevaase ja jooginõusid müüsid tänavatel käsitöölised välislettidelt või transportisid kaupa eesli seljas mööda linna vastavalt turistide marsruutidele või tähtsamate vaatamisväärsuste juurde. Santa Maria tänaval, vanalinna südames, kus iga maja kujutab endast arhitektuurimälestist, on ka suveniiride müük väga elav.

MALLORCA JA PALMA

Mitmekesise ja kauni loodusega Mallorca on kõige suurem saar Baleaari saarestikus — 3625 km². Elanikkond on koondunud peamiselt ühte suuremasse linna, mille nimeks on Palma või hispaaniapäraselt Palma de Mallorca, sest Palma nimega linnu ja asulaid on

mujalgi Hispaanias. Seal elab umbes 200 tuhat inimest. Linnapea jutustas, et saare külastajad jagunevad kahte liiki. Pikemat aega saarel peatuvate suvitajate arv tõuseb aastas üle 200 tuhande. Välituriste käis seal 1966. a. üle 2 miljoni ja järgmisel aastal juba 4 miljonit. Saar on looduslikult väga kaunis. Kuna ta meelitab kokku palju turiste ja suvitajaid, on seal tehtud palju selleks, et külastajad tunneksid ennast mugavalt.

Me tegime juba teisel päeval pärast saabumist ekskursiooni saare lõunaossa — mööda mägiteed umbes 75 km kaugusele. Tagasi tulime lauskmaad kaudu.

Kui saabud lennuvälja poolt, siis torkavad sissesõitnule silma kõigepealt tuuleveskid. Need asetsevad üksteisele väga lähedal. Tuulikud ei jahvata siin teri, vaid on jõuallikaks, millega pumbatakse puurkaevust vett veski kõrval asuvasse basseini, kust see juhitakse põldudele. Ilma niisutuseta on maaharimine siin võimatu.

Maanteede ääres näeb kahemeetrise ja veel kõrgemaid kaktusi, mis kasvavad põõsastena piki kiviaedu. Igal pool on palju reklaamplakateid. Siin võib näha vineertahvlitele joonistatud kolme-nelja meetri kõrgust konjakipudelit või kefiiripurki. Eriti ohtralt on vineerile maalitud musti pikkade sarvedega härgi, mis reklaamivad kohalikku brändit «Veterano».

Maantee, mis viib Palmast saare põhjaossa, läbib palju kauneid paiku. Seda mööda võib jõuda mäeaealikuni saare loodeosas, mille kõige kõrgem tipp ulatub 1445 m üle merepinna. Umbes 18 kilomeetrit Palmast eemal asetseb looduslikult kaunis Cartuja. Seal on kuuulus kirik, kus laulatati Chopin. Selles külakeses on puhanud paljud kuulsused. Koht olevat väga soodne tuberkuloosi ravimiseks.

Taimestikus paistavad oma rohkusega silma kivi-

tammed ja alpmändide metsad, palju on ka kääbuspalme. Rohkesti kasvatatakse tsitrusvilju. Apelsinipuid, täis küpsenud vilju, võis näha mitte ainult mägedes, vaid ka Palma linna tänavatel kõrvuti kõrgete palmidega, mille varjus seisis pikad read värvilisi voorimehetroskasid pukis tukkuvate peremeestega. Nende kõrval tänava vastaspoolel olid aset võtnud konkurendid — mustad taksod. Viimaste kasutamine on muidugi märksa odavam kui sõit voorimehega. Troskad on helekollased, rattad punased, kõhnal hobusekronul kuljused kaelas.

Seal hakkasingi uuesti mõtlema sellest, et ka Tallinas kui turismilinnas peaks kaaluma voorimeesteameti taastamist. Mõni aeg tagasi me arutasime seda kombinnaadi «Ühendus» juhtkonnaga. Leiti isegi üle kümne vana troska. Tallinna vanalinna sobiksid voorimehed kindlasti. Nõudmine nende järele oleks vist väga suur, eriti noorte, turistide ja noorpaaride poolt. Arvatavasti tuleks voorimehesõidukid liikuma panna kindlal marsruudil.

Mallorca kliima on tüüpiline Vahemeremaadele. Aasta keskmine temperatuur on $+16-17^{\circ}\text{C}$. Soojal ja kuival suvel on maksimaalne temperatuur kuni 40°C . Sademeid on üldiselt vähe. Kõik see loob väga head võimalused suvitamiseks. Sellepärast rändabki siia suvitajaid kokku mitte ainult Euroopast, vaid ka Ühendriikidest, Kanadast ja mujalt.

Kuigi kevad oli veel võrdlemisi jahe: vesi $+17$ kuni 18°C , õhutemperatuur $+22^{\circ}\text{C}$, kohtasime seal suvitajaid Saksa FV-st, Taanist, Norrast ja Soomest. Päevitati tuulevarjus, vees käidi vähe.

Saare põhjarannikul Formentoris tegime ühe Moskva mehega korraliku supluse. Meie eeskuju ei julgustanud

suvitajaid ja meile nad merre järele ei tulnud, vaid jõid kaldal rahulikult coca-colat ja piimaga teed. Rannaliiv ei ole nii hea kui meil. Ta on väga peeneteraline ja valge ega tule nii kergesti keha küljest lahti kui Narva-Jõesuu, Võsu või Pirita liiv. Meie kevadist randa aga tuletasid meelde naftalaigud rannakividel ja meie jalgedel. Nähtavasti reostavad laevad oma küttejääkidega ka sealset rannikut.

Saare majanduses on tähtsal kohal aiandus ja köögi-viljandus. Mägedes ja mujal kõrgematel kuivadel põldudel kasvatatakse peamiselt oliive ja viinamarju, niisutatavatel aladel kasvavad viljapuud, neist oli kõige rohkem näha mandlipuid. Hispaanlaste elus mängib väga tähtsat osa eesel, üsna tihti võib seda kannatlikku looma näha isegi suveniiride «müügilauana». Peremees jalutab kõrval, eeslil aga on seljas sadakond keraamilist eset, mida turistid agaralt ostavad.

Administratiivselt on Mallorca koos Menorca ja Ibiza saartega omaette provints. Minevikus oli ta isegi omaette kuningriik. Raekoja istungitesaalis näitas mu Palma kolleeg viimase Mallorca kuninga portreed, mis seisab kõrvuti viimase Hispaania kuninga Alfons XIII pildiga.

Omal ajal võtsid saare vallutamises osa peamiselt Kataloonia rüütlid. See on jätnud oma jäljed ka kohaliku rahva keelemurrakule ja ehitusstiilile. Rahvalooming ja kombed on samuti Valencia, Kataloonia ja Aragoonia omadega üsna sarnased.

Hispaania kodusõjas olid nende saartega seotud tähtsad sündmused. Eriti kaua pidas mässajatele vastu Menorca saar. Sellel oleks siinkohal kohane veidi peatuda.

1939. a. veebruaris oli olukord rinnetel vabariigile

üsna raske, eriti Kataloonias, kus oli tol ajal tähtsaim rindelõik. Lahingutest väsinud vabariiklaste väed taganesid Prantsusmaa piirile, nendele järgnesid põgenike massid. Ei jätkunud laskemoona. «Viienda kolonni» agendid tegutsesid üha aktiivsemalt, paanika suurenes.

Sellele vaatamata tuli Hispaania parlament 1. veebruaril kokku ja peaminister Negrín andis ülevaate olukorrast rinnetel. Pärast fašistide pealetungi ja läbimurret Kataloonia rindel, mille tagajärjel langes 26. jaanuaril Barcelona, muutus olukord veel raskemaks.

Vaatamata sellele toonitas vabariigi valitsuse juht oma kõnes, et Hispaanias võib rahu sõlmida ainult tingimustel:

- kui garanteeritakse iseseisvus ilma välismõjuta;
- kui hispaania rahvale antakse vabadus valida oma valitsus;
- kui keelatakse repressioonid pärast sõda.

Rahvarindesse kuulunud parteid toetasid seda valitsuse seisukohta. Kuid Hispaania vabariigi saatus oli otsustatud juba jaanuari algul Roomas. Inglismaa peaministri Chamberlaini algatusel toimus Roomas nõupidamine nelja riigi — Inglismaa, Prantsusmaa, Saksamaa ja Itaalia osavõtul. Inglise peaminister ütles seal umbes järgmist: «Hispaania sõja jätkamine tekitab keerulise olukorra. Ma teen kõik selleks, et sundida Hispaania vabariigi valitsust tingimusteta kapituleeruma.» See oli teine München. Esimene neelas Tšehhoslovakkia, teine andis ära Hispaania. Kokkulepe sõlmiti ajal, mil prantsuse ja teiste maade ühiskondlik arvamus nõudis Hispaania päästmist, Prantsusmaa-Hispaania piiri avamist, et Nõukogude Liidult ostetud relvad jõuaksid kohale.

Hispaania vabariik oli tol momendil veel võimeline võitlema ja isegi võitma, kui poleks olnud lääneriikide reetlikku poliitikat ja Saksa-Itaalia interventsiooni. Vastupanu oli tugev. Kogu sõja kestel oli üheks tugevamaks vastupanupunktiks mereväebaas Menorca saarel. See väike saareke, kus siis elas 43 tuhat inimest, oli hästi kindlustatud. Saare kaitsest võtsid osa kõik meeskodanikud alates 18. kuni 50. eluaastani. Maa väljajagamine talupoegadele võimaldas elanikke ja sõjaväge paremini varustada toiduainetega. Kuna Itaalia sõjavõid ei saanud Menorca vallutamiseга hakkama, siis tuli neile appi Chamberlain.

Ajakirjandus teatas Londonist, et konservatiivid tahavad leida rahuliku variandi saare vallutamiseks. Niisugune variant ka leiti. Menorca mereväebaasi ülemaks oli tol ajal admiral Ubieta, kes alles sama 1939. a. jaanuaris oli võetud maha vabariigi laevastiku ülema kohalt, kus ta saboteeris Franco-vastast võitlust. Mõni päev hiljem, kui admiral saabus saarele, ilmus Menorca sadamasse Inglise ristleja, mille pardal olid Inglise valitsuse esindaja ja Franco poolt vallutatud Mallorca kuberner. Ristleja komandör kutsus laeva pardale admiral Ubieta, kellelt nõuti saare kohest kapituleerumist. Läbirääkimiste ajal pommitasid saart mitmel korral üle 70 Itaalia lennuki. Ubieta kapituleerus ja saar oli reedetud.

Tuhanded saare elanikud, kes ei tahtnud jääda frankistide kätte, kogunesid sadamasse ja palusid ristleja kaptenit neid päästa. Viimasel momendil enne okupantide saabumist võeti ristleja pardale Ubieta poolt koostatud nimekirja põhjal ainult 450 inimest.

Sellise episoodiga väikese Menorca ajaloost tutvusin nappidel jõudetundidel. Õhtuti toimusid tavaliselt

Palma teatris ja vastuvõttudel mitmed kontserdid. Tutvusime hispaania temperamentsete rahvatantsude ja -lauludega, nägime Mallorca, Menorca ja Ibiza saare ning Andaluusia, Kataloonia ja Aragoonia provintsi rahvatantse ja -riideid. Hispaania rahvatantsu saadavad peamiselt rahvapilliorkester ja lauljad. Laulud on väga meloodilised ja tantsud hoogsad. Paljud meloodiad tulevad meelde gruusia rahvaviise, tantsud aga mustlas-tantse.

Palma linn asetseb piki lahe rannikut ja koosneb vanast ning uuest Palmast. Tööstusettevõtteid on seal vähe. Kogu linna elu on rajatud suvitajate ja turistide vajaduste rahuldamiseks. Igal sammul näeb hotelle, nii suuri kui väikesi. Paljud neist on ehitatud viimase 10—15 aastaga. Meie «Hotel de Mar» oli saanud valmis alles neli aastat tagasi. Ta asub päris mere ääres, millele viitab nimigi. Eriti palju on väikesi kauplusi. Suurtest kauplustest nägime ainult ühte kaubamaja, mis asub Raekoja platsil. Traditsioonilistest hispaania kaupadest paistavad igal pool silma nahast tooted. Nahka on Hispaanias palju ja sellepärast on ka jalanõud ning teised nahkesemed odavamad kui Pariisis või Londonis. Palju näeb mitmesuguseid värvitud seemisnahast mantleid, jopesid, seelikuid ja kleite, antiloobinahast lipse ning muidugi mitmesuguseid puust ja plastmassist kastanjette. Üha rohkem lähevad moodi mustast kroomnahast naisteseelikud. Loomulikult pakutakse igal sammul suvitushooaja kaupu, toleedo meistrite käsitöid ja ehteid.

Rääkides hindadest, peab puudutama ka palkade küsimust, et saada ettekujutust rahva elatustasemest. Kuna hiljem tuleb juttu *corrida*'st, siis olgu öeldud, et pääsme hind võrdub hispaania töölise nelja päeva palgaga.

Ametlikel andmeil on keskmine päeva töötasu 84 peseetat. Peseeta kurss dollariga oli 1:60 vastu. Värske liha ja kala kilo maksis 160 peseetat, kõige odavamad apelsinid Mallorca keskosas — 15 peseetat. Metroopilet on 7 peseetat ja paar kergemaid nahkkingi 250 — 300 peseetat.

Üks Barcelona ajakiri oli korraldanud elanike hulgas järgmise küsitluse. Küsimus: kas te valmistate lõunaks kaks toitu või rohkem? Ainult üks perekond kümnest vastas — jah!

Küsimus: kas te sööte liha iga päev? Ainult 15 protsenti küsitletuist vastas jaatavalt.

Küsimus: kas jätkub 84 peseetast igapäevasteks ostudeks perekonnale, mis koosneb vanematest ja ühest lapsest? Sellele oli ainult üks jaatav vastus.

Suureks probleemiks Hispaanias on maarahva ümberasumine linna. Ametlik statistika näitab, et viimase kolme aasta jooksul on pool miljonit kehvtalu-poega ja päevilist oma kodud maha jätnud. Nendest 150 tuhat läksid välismaale tööd otsima. Ülejäänud seisavad kodumaa suuremate linnade tehaste värvavate taga.

CORRIDA

Kõige muu kõrval sain ma tutvuda selle maa ühe omapäraga — *corrida*'ga. Härjavõitlusel on kindel koht hispaania rahva elus. Kauges minevikus on härjavõitlus alguse saanud Kreeta saarelt kui paganlik rituaal. Tänapäeval on see Hispaanias ja samuti Ladina-Ameerika maades, eriti Mehhikos, väga populaarne. Nüüd on härjavõitlus levinud ka teistesse Euroopa maadesse, kus ta varematel aegadel oli põlu all kui vulgaarne, primitiivne ja metsik ajaviide. Härjavõitlust nimetakse mõnikord hispaania «teiseks jumalaks». See ei

ole sugugi vale, sest *corrida* on hispaanlase elus samaväärsel ja noorte hulgas isegi tähtsamal kohal kui kirik.

Corrida on jõhkruse ja kõrge kunsti süntees, mille kaudu pääseb valla hispaanlaste kirglik temperament. Peale selle annab see ka suuri sissetulekuid mitmesugustele ärimeestele, kes *corrida*'sid korraldavad ja populariseerivad. Härjavõitluse areenid on peaaegu igas Hispaania linnas. Nende arv suureneb järjest. Suuremad neist mahutavad 50 000 ja rohkemgi pealtvaatajat.

Peruu pealinnas Limas tähistati hiljuti väga pidulikult ja kärarikkalt esimese *corrida* 200. aastapäeva. Sinna olid kutsutud Hispaania ja Mehhiko kõige kuulsamad toreadoorid ja matadoorid, samuti palju teisi külalisi.

Hispaanias ja Mehhikos on igal areenil oma härjafarm. *Corrida* jaoks peetakse kõige paremaks vana tigea iberia härja järglast. Härjad õpetatakse farmides ja areenidel välja juba mullikaeas ja aasta vanuselt proovitakse, kuidas nad suhtuvad mõõgasse.

Parlamentidevahelise Liidu koosolekute vaheajal korraldasid hispaanlased rahvalaulude ja -tantsude näitamise kõrval ka härjavärsside näitliku õpetamise. Härgade kasvatamine on võrdlemisi odav, võrreldes summadega, mida teenitakse nende võitluste korraldamisega. Metsikust vaatamängust on eriti huvitatud välismaa turistid. Umbes 50 000 pealtvaatajast, kes iga päev külastavad Mehhiko *corrida*'sid, on peaaegu pooled välisturistid. Hispaanias on see protsent veelgi suurem. Räägitakse, et härjavõitluse kõigist peensustest arusaamiseks tuleb seda vaadata vähemalt sada korda. Seetõttu ei saa turist *corrida*'st kunagi täielikku pilti, sest ta vaatab seda enamasti vaid ühe korra. Siinjuures

tuleb märkida, et maksime pääsme eest 325 peseetat ehk rohkem kui 5 dollarit. Kehtivate hindade juures saab Hispaanias selle raha eest peaaegu kaks ja pool kilo liha või paari kingi.

Kui meil austatakse kuulsaid näitlejaid või jalgpallureid, siis Hispaanias, Mehhikos või Venetsueelas tuntakse ja jumaldatakse seda, kes kõige osavamalt ja kiiremini tapab härja. Naised kannavad nende pilte käekottides, toreadooride fotod ehivad koduseinu. Toreadoorid annavad autogramme vahel koguni raha eest. Nendes maades loetakse kentsakaks inimest, kes ei tunne näiteks Antonio Ordonezat. Meest, kes pääses eluga, kuigi sai härjavõitlustel 16 korda vigastada. Või Mañuel Benitest, maailma kuulsaimat toreadoori, kes teenib iga *corrida* pealt 20—25 tuhat dollarit.

30-aastane Mañuel Benites ei ole kunagi õppinud üheski koolis ja oskab vaevalt kirjutada. Tal pole aga kirjaoskust vajagi, sest selle «musta töö» teeb ära palgaline sekretär-vaimulik. Ainus toreadoor, kes võib temaga võistelda, on hispaanlane Antonio Ordoneza. Möödunud aastal paiskas härg ta sarvedega mitme meetri kõrgusele õhku. Kui Antonio Málaga haiglas lamas, palus kogu Hispaania jumalat, et toreadoor elama jääks.

Ordoneza oli kuulus juba kolmkümmend aastat tagasi. Temale pühendas Hemingway ühe oma romaanidest, kuna kirjanik ise oli suur *corrida* sõber. Antonio karjäär oli hiilgav, kuid ta elu on rippunud alati juuksekarva otsas. Neli aastat tagasi, pärast õnnetut esinemist Mehhikos, oli ta jälle elu ja surma piiril. Arstide arvates on tema paranemine ime. Tema naine Carma ja õde Luisa palusid teda jumala keeli jätta areen maha ja mõelda oma kolmele tütrekesele. Ja Antonio nõustus.

Kuid sõbrad suhtusid sellesse lubadusse skeptiliselt, öeldes, et «ta ei saa olla areenist eemal isegi siis, kui tal jääb alles ainult üks jalg». Ja tõesti, paari kuu pärast hakkas ta jälle salaja treeningul käima. Pärast palus naiselt andestust, ja läks esinema Prantsusmaale. Esinemised möödusid edukalt. Kuid ta pidi need katkestama, kui rahvas sai teada, et härgadel olid sarved ohutuse mõttes läbi saetud.

Kuidas *corrida* siis toimub? Pealtvaatajad asuvad nagu tsirkuses või staadionil ümber areeni, mis on kaetud liivaga ja ümbritsetud umbes 1,5 m kõrguse planguga. Plangu sisepoolel on 4 kaitsekohta, kuhu võitlusest osavõtja võib härja eest varju minna, kui olukord kibedaks läheb. Pärast esimesi minuteid, kui 4—5 punaste linadega noormeest on härja soojaks jooksutanud, tulevad areenile kaks ratsameest piikidega. Need on pikadoorid. Hobuse parem külg ja ratsaniku parem jalg on härja sarvede eest kaitstud. Hobuse silmad on kinni seotud. Ratsanik läheneb külitsi härjale ja vihaleaetud loom lööb pikemalt mõtlemata sarved hobuse kõhu alla. Samal ajal lööb ratsanik piigi härja turja nii, et tekiks võimalikult suurem haav ja voolaks rohkem verd. Pärast seda lahkuvad pikadoorid ja areenile tuleb punase riide ning toleedo mõõgaga toreadoor. Edasi olenevad mängu kestus ja edu toreadoori osavusest.

Me nägime kolme härja tapmist. Teise härja surmamine läks üsna kiiresti, sest toreadooril õnnestus juba esimesel katsel mõök kuni käepidemeni härja turja lüüa. Pidev verevool tegi härja nõrgaks. Juba teine kolmas mõõgahoop surusid looma põlvili, viimane löök matadoorilt kuklasse aga tappis härja pealtvaatajate tormiliste kiiduavalduste saatel. Toreadoor, kes igati

osavalt ja õnnestunult esineb, peab tava kohaselt saama autasu — härja kõrva. Seda nõudsid kõik pealtvaatajad üksmeelse taskurättide lehvitamise ja hüüetega. Kõrva lõikamiseks andis oma taskuräti viiepega loa kesktribüünil istuv linnapea. Pärast seda, kui härja laip oli kahe hobusega areenilt ära lohistatud, tegi võidukas esineja areenil auringi, käes mõök ja härja kõrv.

Kolmandal toreadooril ei olnud õnne. Ta suutis loomale mõõga turja lüüa alles neljandal katsel. Pealtvaatajad reageerisid tema etteastele vile ja pilgetega. Paistis, et hispaania naised elavad härjavõitlusele aktiivsemalt kaasa kui meie mehed jalgpallimängule. Nad karjuvad, vilistavad, sõrmed suus, trambivad jalgu. Kuna mõned meie delegaadid ei talunud härjavõitluse küllalt jõhkrat vaatepilti, lahkusime vaheajal.

Me nägime tavalisi, keskmise tasemega toreadoore. Antonio Ordonesa viimane võitlus Málaga, oma kodulinna, oli loomulikult palju põnevam. Kohalik areen «Plaza Monumental» oli rahvast tulvil. Enamik pealtvaatajaist olid tema austajad, kes teadsid oma lemmiktoorerost kõike ja ootasid tema esinemist põnevusega. Päevakangelane esines efektselt, kuid võitlus ei lõppenud hästi. Surmanud esimese härja, võttis Antonio käsile teise. Kui «must töö» oli tehtud ja neljajalgsele jäi anda viimane, surmav löök, tõstis härg Antonio üllatuseks sarved, lõi need ta vasakusse külge ja viskas mehe kõrgele õhku. Pealtvaatajad olid kindlad, et Antonio enam ei tõuse.

Kuid *corrida*'l on oma seadused, mis nõuavad, et vaatamata raskele haavale peab toreadoor andma härjale surmava hoobi. Ja Antonio ei rikkunud ka sel raskel momendil oma kuulsate õpetajate traditsioone. Ta tõusis üles, võttis maast mõõga ja punase riide ning läks tema

ees seisvale loomale vastu. Samal momendil, kui härg hüppas talle vastu, lõi mees mõõga kuni käepidemeni looma turja, täpselt sinna, kuhu oli seotud punane lindike, mis näitab õiget löögikohta, ning hüppas ise kõrvale. Härg tegi veel paar kõikuvat sammu ja kukkus. Looma kõrvale varises teadvusetult kokku ka toreadoor, kes oli samuti kaotanud palju verd.

Toreadoori kuulsus ei sõltu üksnes võitlusest areenil, fanaatiline publik jälgib tähelepanelikult, kuidas ta elab üle lõikuse ja peab end ülal haiglas. Häda sellele, kelle käitumises ilmneb argust või nõrkust. Niisuguse toreadoori karjäär võib kurvalt lõppeda. Rahvas ei andesta toreadoorile ka seda, kui ta teeb palju vigu ega oska loomale anda tabavat surmahoopi. Ta võib jääda ilma tööta, nagu juhtus Mehhiko toreadoori Roberto Granaga, kelle hüüdnimeks oli Piraat. Pärast mitmekordset areenilt väljavilistamist oli Roberto sunnitud esinemisriietuses käima mööda tänavaid, käes plakat, millel oli palve ajakirjandusele aidata tal areenile tagasi pääseda.

PARLAMENTIDEVAHELINE LIIT

Kuna Hispaania-reisi peamiseks põhjuseks oli maailma parlamentide esindajate kokkutulek, siis tahaksin põgusalt jutustada ka Parlamentidevahelisest Liidust kui parlamentidevahelise tegevuse keskorganist, kuhu kuulub enamik parlamentaarse riigikorruga riike.

See rahvusvaheline organisatsioon loodi 1889. aastal Pariisis. Lõpliku kuju sai liit 1894. a. Kinnitati põhi-

kiri ja protseduurireeglid. 1922. a. võeti vastu uus põhikiri, mis on mõningate täiendustega kehtiv tänapäevani. Liidu liikmeks on iga riigi parlament oma parlamendigrupi näol, kes tasub iga-aastasi liikmemakse. Esimestel aastakümnetel tegeles see organisatsioon peamiselt rahvusvahelise arbitraaži küsimustega. Alles hiljem, eriti käesoleva sajandi algul laienes liidu tegevus ja hakati mõjutama parlamentidevahelist tegevust kogu maailmas.

Pärast Teist maailmasõda, kui Nõukogude Liidu kõrvale tekkisid teised sotsialistlikud riigid, võtavad ka nende riikide parlamendid osa Parlamentidevahelise Liidu tegevusest.

Seni on liidu liikmeks astunud üheksa sotsialistlikku riiki, ülejäänute suhtes aga on lääneriigid eitaval seisukohal. Korea Rahvavabariiki, Hiina Rahvavabariiki, Saksa Demokraatlikku Vabariiki ja Vietnami Demokraatlikku Vabariiki ei taheta Parlamentidevahelisse Liitu lasta. NSV Liidu Ülemnõukogu parlamendigrupp võtab Parlamentidevahelise Liidu tegevusest osa juba üle 10 aasta.

Liidu konverentsidel, mida seni on peetud 56 korda (viimane toimus Peruus), valitakse juhtivad organid — nõukogu ja täitevkomitee, president ja peasekretär koos asetäitjatega. Parlamentidevahelise Liidu Täitevkomitee, kuhu kuuluvad 11 riigi parlamendiesindajad, ja peastaabi praegune asukoht on Genfis, kus hiljuti ehitatud uues hoones asub liidu keskus.

Mallorca nõupidamisel tehtigi ettevalmistusi Parlamentidevahelise Liidu järgmiseks, 56. konverentsiks. Töötati välja konverentsi päevakord ja otsuste projektid põhilistes küsimustes.

Praktika on näidanud, et liidu nõupidamistele saa-

detavate lääneriikide delegatsioonide koosseisu määratakse ainult neid parlamendiliikmeid, kes toetavad oma valitsuse poliitikat. Kuid viimastel aastatel on delegatsioonides ka kommunistlike parteide esindajaid, eriti maadest, kus need parteid tegutsevad legaalselt. Neid on aga veel vähe. Ja nii ongi Parlamentidevahelises Liidus kujunenud selline õhkkond, mis võimaldab kapitalistlike riikide esindustel kuni viimase ajani seda organisatsiooni oma tahte järgi suunata. Mõningal määral leevendab olukorda see, et peale sotsialistlike riikide on liidus veel rida arenevate maade esindajaid ja sellepärast muutub lääneriikidel oma tahte pealesundimine tasapisi raskemaks. Kuna aga mõned arenevad riigid on kapitalistlikest suurriikidest majanduslikult sõltuvad, jäävad nad tihti hääletamisel erapooletuks, eriti siis, kui on käsil mõni teravam küsimus.

Iseloomulik näide sellest, kuidas lääneriigid viivad läbi oma tahet ja kasutavad hääletamismasinat, oli uue presidendi valimine Parlamentidevahelise Liidu Täitevkomitee ja Nõukogu istungil möödunud septembris Genfis.

Presidendi kohale esitati kaks kandidatuuri — I. Vilfan (Jugoslaavia) ja Mattine-Doftari (Iraan). Nähtavasti ei meeldinud kumbki isikuile, kes selles organisatsioonis on harjunud tegutsema kulisside taga. Filiipiinide delegaat tegi ettepaneku jätta uus president valimata, kuna on olemas tema kohusetäitja Abdannabi (Tuneesia). Võiks ainult pikendada tema volitusi. Seda ettepanekut toetas otsekohe USA esindaja. Nende poole kaldus ka peasekretär, kuigi oli enne teisel seisukohal. Tehtud ettepaneku vastu olid sotsialistlikud ja mõned teised riigid, tuletades meelde, et Abdannabi volitused täitevkomitee liikmena on lõppenud, presidendiks valida

võib aga ainult täitevkomitee liiget. Põhikirja nõuetele vaatamata jäigi uus president valimata.

Peab ütleva, et ka teistes küsimustes, nagu Vietnami, Kreeka ja Lähis-Ida sündmused, ei suudetud Genfis õiget seisukohta võtta.

Liidu tähtsaks tööorganiks on alalised komisjonid. Neid on mitu: poliitiliste küsimuste komisjon, rahvusvahelise julgeoleku komisjon, parlamentide ja juriidiliste küsimuste komisjon, majandus- ja sotsiaalkomisjon ning komisjon, kes tegeleb end mittehaldavate territooriumidega ning etniliste küsimustega. Tol kohtumisel, nagu varemgi võtsid alaliste komisjonide tööst osa ka Nõukogude Liidu esindajad.

Mina võtsin osa majandus- ja sotsiaalkomisjoni tööst. Oma sõnavõtus esitasin otsuseprojekti selle kohta, kuidas abistada arenevaid maid väliskaubanduse osas. Selleks tuleks kehtestada õiglased ja püsivad hinnad toorainele ja saadustele, mida veetakse välja nendest maadest, samuti aga kaupadele, mida ekspordivad tööstuslikult arenenud maad arenevatesse maadesse. Küsimus seisab siin selles, et esimeste hinnad langevad järjest, teiste hinnad aga tõusevad. Seoses sellega nõuavadki arenevad maad tungivalt õiglase ja püsivate hindade kehtestamist. Näiteks Pakistan on väljaveetava tooraine hindade pideva languse tagajärjel kaotanud viimase kümne aastaga üle miljardi dollari. Suuri kahjusid kannavad kõik arenevad maad.

Ajavahemikul 1950—1962 langesid näiteks kakao, suhkru ja kohvi hinnad kuni 7 protsenti, arenenud riikidest eksporditavate tööstuskaupade hinnad tõusid aga samal ajal 27 protsenti. Kümne aasta jooksul kaotasid vähearenenud maad kaubandustingimuste halvenemise tõttu 20 miljardit dollarit, sellest 8 miljardit

põllumajandustoodete hindade languse ja 12 miljardit tööstuskaupade hindade tõusu tõttu.

Teiseks tänapäeva tähtsamaks ja lahendamist vajavaks rahvusvaheliseks probleemiks on tööjaotuse disproportsioon tööstuslikult arenenud ja arenevate maade vahel. Üldse on maade jaotamine arenenud tööstuslikeks ja toorainet tootvateks maadeks imperialismi ja kolonialismi igand. Aga kuna tegelikkuses tõesti nii on, siis peab tööjaotuse muutmise üheks eelduseks olema muidugi arenevate maade majandusliku arengutempo suurendamine ja tootmissuundade mitmekesistamine. Kuid selleks, et majandus areneks mitmekülgsemalt, peavad need riigid importima eriti tootmisvahendeid, mida nad ise ei tooda või toodavad veel vähe. Sealjuures peab import kattuma ekspordiga. Ja ring sulgub. Kõik taandub jällegi hindade probleemile.

ÜRO kaubanduskonverents on korduvalt arutanud õiglase ja kindlate hindade kehtestamise võimalusi. Siin saaksid palju ära teha lääneriigid, kui nad antud küsimuses muudaksid oma positsiooni. Nemad ju ongi süüdi selles, et arenevates maades on niisugune olukord tekkinud. Arenenud riigid tahavad enesestmõistetavalt saada maksimaalseid kasumeid ja püüavad teha kõik, et oma kauba eest võtta kallimat hinda ja tooraine eest vähem maksta. Arenevatel maadel aga ei jää midagi muud üle, kui olukorrast väljapääsu otsimiseks võtta laenu, sageli väga ebasoodsatel tingimustel. Türgi esindaja, kellega olime koos projektikomisjonis, ütles oma kõnes, et sellistes tingimustes on arenevate riikide maksebilanss väga raskes seisukorras ja nad on seetõttu sunnitud piirama oma arenguprogrammi.

Türgi valuutatulu ekspordist oleks aastatel 1956—64 olnud 900 miljoni dollari võrra kõrgem, kui eks-

porditavate kaupade hinnad oleksid püsinud 1956. a. tasemel. Seega kaotas Türgi peaaegu niisama palju dollareid, kui ta oli sunnitud võtma välislaenu. Nagu neist andmeist nähtub, on probleem väga tõsine. Seda saab lahendada vaid rahvusvaheliste kokkulepetega, mille alusel kehtestataks minimaalne ja maksimaalne hindade tasapind. Peale selle võiks kaaluda rahvusvaheliste kompensatsioonihindade kehtestamist, mille abil arenevad riigid saaksid katta hindade langusest tekkivaid kahjumeid.

Juba mitu aastat arutatakse Parlamentidevahelises Liidus valuutasüsteemi olukorda ja selle võimalikke reforme. Valuutakriis kestab juba aastaid ja teravnes eriti viimasel ajal. See ei ole kapitalistlikus maailmas sugugi uus küsimus. Juba kapitalismi üldkriisi esimesel etapil olid finants- ja valuutaküsimused vastuolude põhjuseks. Seoses sellega toimus aastatel 1929—1933 kõikide tähtsamate valuutade devalvatsioon.

Teise maailmasõja järgsed raskused tõid kaasa valuutakriisi teravnemise 1949. aastal. Peale Inglismaa toimus tol ajal devalvatsioon veel 37 riigis. Kuid kapitalismi üldkriisi käesoleval etapil muutus olukord veelgi keerulisemaks. Eriti suurenes kullaga spekulatsioon.

Poliitiline komisjon tegeleb peamiselt võimalike abinõudega, mida saaksid rakendada riikide parlamendid, et aktiivsemalt ja paremini ellu viia ÜRO deklaratsiooni mittevaheseisemisest teiste riikide siseasjadesse. Diskussioon käib ka kolonialismi ja neokolonialismi küsimustes ning poliitilise ja majandusliku diskrimineerimise uute vormide üle.

Komisjonides otsitakse aktiivsemaid töövorme selleks, et parlamendid saaksid mõjutada oma maade välis-

poliitikat ja riikidevahelisi suhteid. Omaette punktina seisis päevakorras looduskaitse ja maapõuevarade probleem maailmas.

Kõige teravam oli diskussioon poliitilises komisjonis, kus arutati rahvusvahelise julgeoleku probleeme. Nõukogude delegatsiooni juht sm. J. Peive mõistis oma kõnes hukka USA agressiooni Vietnamis ja peatus pike-malt ka Euroopa julgeoleku küsimustel.

Pärast kauakestnud diskussiooni loodi redaktsiooni-komisjon, kes Nõukogude parlamendigrupi ettepaneku alusel töötas välja resolutsiooniprojekti. See projekt kiideti heaks ka komisjoni plenaaristungil ja Parlamentidevahelise Liidu Nõukogu koosolekul. Ameerika delegatsioon astus välja Nõukogude projekti selle punkti vastu, kus tehakse ettepanek viivitamatult lõpetada USA agressioon Vietnamis. Ameerika delegaat Pirny ei suutnud oma vastuväiteid põhjendada millegi muuga, kui sõnadega, et Parlamentidevaheline Liit polevat mingisugune tribunal, kes võib riike süüdistada.

Parlamentidevaheline Liit on hakanud iga aastaga üha rohkem tegelema rahvusvaheliste poliitiliste küsimustega. Möödunud, 1968. aasta algul toimunud nõupidamistel Senegali pealinnas Dakaris leidis aset väga huvitav üldpoliitiline diskussioon.

Mullu septembris toimus Peruu pealinnas Limas Parlamentidevahelise Liidu 56. konverents. Sinna saabusid ka sotsialistlikud riigid — liidu liikmed. Konverents alustas tööd. Kahjuks aga poliitilises komisjonis loodi lääneriikide ja nende käsilaste poolt normaalseks tööks täiesti vastuvõtmatu õhkkond ning NSV Liidu, Bulgaaria, Ungari, Mongoolia ja Poola delegatsioonid otsustasid protesti märgiks poolelt konverentsilt lahkuda.

TÕELINE INTERNATSIONALISM

Parlamentidevahelise Liidu istungite raames toimus ka diskussioon internatsionalismist tänapäeval. See tuletas jällegi meelde Hispaania kodusõja päevi. Eriti huvitavalt kõnelesid sõjaveteranid ise. Neid oli siin mitme delegatsiooni koosseisus.

Nagu teada, kujunesid kodusõja ajal rahvusvahelise solidaarsuse kõrgeimaks vormiks internatsionaalsed brigaadid. Varsti pärast fašistliku mässu algust saabusid Hispaaniasse esimesed vabatahtlike grupid. Nad koondati tsentuurideks (sada inimest grupis). Juba

1936. a. varasügisel võtsid esimesed vabatahtlikud osa lahingutest Kataloonias, Aragoonias ja Mallorca saarel. Suuremateks rahvuslikeks koondisteks kujunesid brigaadid «Thälmann», kuhu kuulusid peamiselt sakslas- test poliitilised emigrandid, itaallastel olid «Rosselli» ja «Garibaldi», prantslastel «Pariisi kommuun», poolakatel «Dombrowski», «Slaavlaste grupi» moodustasid bulgaarlased, tšehhid, serblased ja teiste rahvuste esindajad. Kommunistlik Internatsionaal aitas fašistlikest maadest põgenenud kommunistidel-emigrantidel Hispaaniasse sõita. Internatsionaalsete brigaadide komplekteerimise keskuseks oli Albacete linn. Komintern tegi nende brigaadide moodustamise ülesandeks Itaalia kommunistile Luigi Longole, kes oli tol ajal ka brigaadide peakomissar, Giuseppe Vittoriote ja prantslasele André Martyle.

Luigi Longo on hiljem meenutanud nende brigaadide loomisega seotud raskusi. Ta kirjutab, et vabatahtlikke saabus 54 riigist. Nad jätsid maha oma perekonnad ja igapäevase töö. Teekond Hispaaniasse oli siis raske ja vintsutav. Kuid nad ületasid kõik takistused, et anda oma elu Hispaania vabariigi käsutusse. Nende hulgas oli töölisi, talupoegi, üliõpilasi ja käsitöölisi, arste ja insenere, kirjanikke ja kunstnikke, ohvitseri ja sõjakoolide kursante.

Siin oli mitmesuguste parteide liikmeid, töölisliikumise- ga seotud ja demokraatlikult häälestatud inimesi. Rohkesti oli kommuniste paljudest maadest, kes tulid teadlikult võitlema fašismi vastu. Kõigi raskuste kiuste said internatsionaalsed brigaadid teoks ja nad alustasid võitlust.

Madriidi kaitsele asunud brigaadi võitlejate läkituses öeldi: «Madriidi elanikud, me tuleme siia selleks, et

aidata teil kaitsta oma pealinna. Me teeme seda sellise vaimustusega, nagu oleks Madrid meie endi pealinn. Teie au, see on ka meie au, teie võitlus on meie võitlus.» Dolores Ibarruri vastas internatsionalistidele: «Te võitlete ja toote ohvreid Hispaania vabaduse ja iseseisvuse eest. Kuid Hispaania ohverdab ennast kogu maailma nimel. Võitlus Hispaania eest on võitlus vabaduse ja rahu eest kogu maailmas.»

Varsti asus Madridi kaitsele veel teinegi brigaad. Ei jätkunud relvi ega varustust. Enamikul võitlejaist olid erariided, nii nagu nad olid Hispaaniasse saabunud. Sellesse brigaadi kuulus mitu pataljoni, mille koosseisus olid 18 rahvuse esindajad. Komandöriks oli kindral Lukács (ungari kirjanik-kommunist Máté Zalka), komissariks praegune Itaalia Kommunistliku Partei peasekretär Luigi Longo ja staabiülemaks bulgaaria kommunist Lukanov. Mõlemad brigaadid võitlesid Madridi kaitsmisel ennastsalgavalt. Pole aga õige arvata, et nad olid Madridi rindel otsustavaks jõuks. Sel esimesel sügisel oli Madridi kaitsel juba üle 36 000 vabariikliku armee sõduri, kahes internatsionaalses brigaadis oli kokku aga ainult 3500 võitlejat.

Üldse saabus Hispaaniasse 35 000 võitlejat 54 riigist. Kõige rohkem, üle kaheksa ja poole tuhande oli prantslasi, üle 3000 poolaka, peaaegu niisama palju itaallasi, 3200 ameeriklast, üle 2000 sakslase, 1800 inglasi, 1700 belglasi, üle 1000 tšehhi ja palju teisi, nende hulgas ka üsna suur grupp eestlasi.

Üle 5000 internatsionaalsete brigaadide võitleja jäi igavesti puhkama Hispaania mulda. Nende hulgas legendaarne kindral Lukács, Saksamaa Kommunistliku Partei Keskkomitee liige Hans Beimler, inglise kir-

janik Ralph Fox ja paljud teised. On läinud igavesti ajalukku kindral Lukácsi sõnad: «Meie oleme võlgu Hispaaniale, sest Hispaania astus esimesena võitlusse fašismi vastu ja andis meile võimaluse sellest osa võtta.»

Máté Zalka oli laia haardega kirjanik. Ta teadis, et sõda on vaja vihata. Ent ta sõdis kogu oma eluaja. Noormehena teenis ja sõdis ta vanas Austria-Ungari armees. Mõistes vallutussõdade kohutavat ebaõiglust, lõi täägi maasse. Uuesti võttis selle kätte juba pärast Oktoobrirevolutsiooni, asudes võitlema rahu ja vendluse eest.

Ilja Ehrenburgi sõnade järgi oli selle Ungari kirjaniku elu ühtaegu traagiline ja kaunis. Traagiline sellepärast, et armastades lapsi, rohelisi aasu ja inimlikku õnne oli ta sunnitud kirjutama üksnes verest, lahingutest ja sõjast. Tema elu oli traagiline veel sellepärast, et kirjanik suri enne, kui oli jõudnud kirjutada oma unistuste raamatu.

Máté Zalka saatus oli kaunis, sest temas oli parimal viisil ühendatud kirjanik ja inimene. Nii rääkis temast mees, kolleeg, kes oli samuti läbi käinud Hispaania kodusõja tulest.

Máté Zalka langes kuumal suvepäeval Aragoonia kivikõrbes . . . Ta ei näinud vaba Ungarit. Kuid tema raamatud elavad edasi oma rahva seas. Tema kaasmaalased ootavad aega, mil avaneb võimalus tuua armastatud kirjaniku põrm kodumaa mulda.

Brigaadi toleaeagne staabiohvitser A. Eisner meenutab, et Lukács tundis väga suurt rõõmu tutvusest Hemingwayga, kes oli Hispaanias ainuke ameerika ajakirjanik, kes kirjutab tõtt sellest sõjast ja selle oma tõega takistas teistel andmast valeinformatsiooni.

Hemingway jutustas Lukácsile, et ta tuli Hispaaniasse erapooletu korrespondendina, nagu ta ise ennast nime-
tas. Ent seesama erapooletu korrespondent oli enne
sõitu kokku kogunud kogu oma raha ja avansid tule-
vaste artiklite ja novellide arvel ning ostnud nelja-
kümne tuhande dollari eest ravimeid ja sanitaarausosid
kingituseks vabariiklastele.

Sellest ajast tunnevad lugejad Hemingway teoseid
«Jumalaga, relvad», «Hispaaniamaa» jt. Oma «Viien-
dat kolonni» kirjutas ta Madriidi hotellis «Florida»,
mis selle aja jooksul sai kuni kolmkümmend kauge-
laske-kahurväe tabamust. Palju kordi kutsusid teda
sõbrad asuma teise kohta, kuid ta keeldus, tuues põh-
juseks, et ta ka varem on alati peatunud «Floridas» ja
kui ta nüüd vahetab asukohta, siis tuleb välja, nagu
oleks Franco tema sellelt positsioonilt välja löönud ning
sellega otsekui vallutanud veidikese Madriidist.

A. Eisner kirjutab, et tal on hästi jäänud meelde
uue, 1937. aasta vastuvõtmine, mille oli korraldanud
brigaadi peaarst. Lukács, kui ealt vanim inimene pai-
gutati aukohale suure laua taha, aga Hemingway tema
paremale käele. Ta oli huviga vaadelnud, millise vai-
mustatud kadedusega oli Hemingway silmitsenud
Lukácsit, kes hammaste vahele asetatud pliiaatsil trum-
meldas «Jablotškat» ja «Budjonnõi marssi». Heli ole-
vat olnud tõepoolest «puhas ja õrn, meenutas flööti».

Nüüd pole kumbagi enam elavate kirjas.

Praegune Helsingi sadamatöoline, tolleaegne vapper
sõdur ja vilunud autojuht Lauri Villenius kohtas alles
hiljuti nõukogude kirjanikku Gennadi Fiši, kellega nad
koos võitlesid Hispaania kodusõjas. Ta meenutas: «Meil
roodus oli kaks raskekuulipildujat. Ühte nimetasime
«Toivo» Antikaineni auks ja teist «Herta» — Herta

Kuusineni nime järgi.» Lauri meenutas, millist puudust nad tundsid Hispaanias kasevihtadest ja ehtsast soome saunast. Võeti käsile väike savionn, ahju asemele seati bensiinivaat, lava asemele — autoiste. Köeti oliivipuudega, aga vihad tehti tsitruspuude okstest. Nii oligi saun valmis. Hispaanlased imestasid: väljas 35° sooja, soomlased aga vihtlevad kuumas leilis.

Hispaania kodusõja võitlejate tee ei olnud kerge. Praegune helsinglane Hautojärvi istus vangis sellepärast, et oli kommunist. Kui vanglakaristus sai kantud, sõitis ta illegaalselt Hispaaniasse. Teel sinna pidas Prantsuse politsei tema kinni ja tal tuli enne Hispaaniasse jõudmist soome pussi ja valepassi eest, mis tema käest leiti, kaheksa kuud Prantsuse vanglas istuda.

Hispaanias olid need soomlased õhkijate grupis ja täitsid palju ohtlikke ülesandeid frankistide tagalas. Nende pandud miinid paiskasid kuristikku mitu rongi itaalia ja saksa tankidega. Kui 1938. a. internatsionaalsete brigaadide võitlejad Hispaaniast lahkusid, pidid paljud antifašistid-emigrandid otsima endale tööd ja elukohta teistes maades. Inglased, prantslased, hollandlased ja belglased läksid koju, itaallased ja sakslased olid aga emigrandi olukorras, kuna nad võitlesid Hispaanias Mussolini ja Hitleri vastu.

Soomlased paigutati koos paljude teiste internatsionaalsete brigaadide võitlejatega Prantsuse laagritesse. Vaatamata sellele, et Helsingi toleaegne kuberner laagrit külastades mehi rahustas ja ütles, et nad võivad koju tulla, käis nende käsi halvasti. Kui laev saabus Helsingisse, määrati kõigile pikemaajaline vanglakaristus sellepärast, et nad olevat rikkunud kohalikke seadusi ja võtnud osa võõrast sõjast. Selline saatus

tabas Hispaania sõjast osavõtnuid paljudes teisteski maades.

Raske oli ka eesti vabatahtlike saatus. Veidi rohkem kui pool aastat pärast Hispaania kodusõja algust, 1937. a. veebruaris ilmus presidendi dekreet, millega Eesti Vabariigi kodanikel keelati sellest sõjast osa võtta. Samuti oli keelatud värvata vabatahtlikke Hispaania kodusõtta ning igasugune kihutustöö tegemine sel eesmärgil. Dekreet nägi selle rikkumise eest ette kolmeaastast vanglakaristust.

Nagu teistes kodanlikes riikides, nii suhtuti Eestiski Hispaania sõjasse üsna mitut moodi. Kommunistliku partei juhtimisel võttis eesti töörahvas aktiivselt osa vabariiklaste abistamisest. Hispaania vabariigi toetuseks astus välja isegi grupp parempoolseid sotsialiste. Oluliseks panuseks võitluses fašismi vastu võib pidada kogumiku «Hispaania tules» väljaandmist Eestis 1937. aastal, mis kujunes üleskutseks abistada seda kangelaslikku rahvast.

Eestis võimutsev fašistlik diktatuur püüdis tõestada, et just Franco võitlevat «kindla korra eest». «Uus Eesti» kirjutas juba 1936. a. suvel, et mässajad Hispaanias püüavad «päästa oma isamaad . . .»

Samal ajal põrandaalune Eestimaa Kommunistlik Partei organiseeris vabatahtlike suunamist Hispaaniasse. Eriti rohkesti oli sõitjaid meremeeste hulgas. Sinna sõideti ka omal algatusel üksikult ja gruppina. Eestlased võitlesid erinevates väeosades ja kohtades, sellepärast ei olegi täpselt teada, kui palju neid seal oli. Umbkaudse arvestuse järgi võis olla kuni 200 meest. Osal vabatahtlikel, kellelt võeti ära Eesti kodakondsus, tuli olla mitu aastat Prantsusmaal koonduslaagris. Nad pääsesid koju alles 1941. aasta kevadel.

Eestlased võitlesid vapralt ja paljud neist jäid jäädavalt puhkama Hispaania mulda. Seniste andmete järgi langes 14 eestlast, seitse sattus vangi ja kolm suri Prantsusmaa laagrites. Albert Must ja Karl Hansson said Hispaanias kapteniteks, R. Ehrlich, R. Pikka, G. Koska ja A. Brenner — leitnantideks. Hispaania Kommunistliku Partei liikmeks võeti vastu A. Must, K. Hansson, G. Koska, J. Sillenberga, H. Rooga ja teised.

Pärast nõukogude võimu taaskehtestamist Eestis sai Karl Hanssonist Rahva Omakaitse üldjuht, A. Brennerist ja Feininist tema asetäitjad. Aga H. Roog võttis enda peale Eestimaa Ametiühingute Keskliidu organisatori kohused.

Jalutades mööda õhtust Madriidi ja meenutades lahingukohti, mõtlesin tublile tallinlasele, toleaegsele Madriidi kaitsjale R. Ehrlichile. See mees rändas Hispaaniasse suurte raskustega, nagu ta ise ja tema sõbrad jutustavad. Kui seal algasid kodusõja lahingud, oli äsja vanglast pääsenud töörahva huvide eest võitleja Richard Ehrlich Kurna mõisas metsa juurimas. Kui ta pääses Eestist välja, kulges tema teekond üle Rootsi, Taani ja Pariisi, siis jalgsi üle Püreneeide Hispaaniasse.

Oma pika reisi algusest jutustab Ehrlich nii: «Hommikul saatis ema mind külapoeni. Viimaste sentide eest ostsin talle kilo suhkrut ja pearäti. Ta saatis mind silmadega, tolmusel maanteel seistes, kuni kadusin käänaku taha . . .»

Ja edasi teel Rootsimaale: ««Kalevipoeg» väljus Tallinnast 22. mai pärastlõunal. Kajutikaaslasteks olid mul kaks ärimeest. Nad rääkisid tulusaist tehinguist.

Üks kajut oli täis neide, kes vaheldumisi laulsid ja esperantot harjutasid. Üks seisis lahti ja kui nad või-

leibu sööma asusid, soovisin neile head isu. Mulle tehti kohe ruumi ja kutsuti kampa. Poisipeaga tüdrukud ajasid kaelad õieli, kui üks neist rootsikeelset ajakirja lehitses. Tüdrukute pilgud jäid peatuma trükitud fotole. Keegi tõlkis: Rosita Diaz — Hispaania punajuukseline filminäitleja hukati fašistide poolt Sevil-
las . . . Kajutis jäi äkki haudvaikseks.

«Inimesi tapetakse» lausus keegi, «aga meie laulame muretult . . .»

Kui silmi pidada hinge peegliks, siis tundsid kõik valu selle näitleja pärast. Sel ööl ei saanud ma magada — noorus, neiud, sõda ja surm traavisid peas ringi.»

Tollal ja veel nüüdki suurendavad kodanlikud ajaloolased ja ajakirjanikud Nõukogude Liidu osatähtsust Hispaania kodusõjas. Pärast seda, kui olid selgunud ja paljastatud Inglismaa ja Prantsusmaa «mittevahelesegamise poliitika» tõeline sisu ning eesmärgid, otsustas Nõukogude valitsus müüa Hispaania vabariigile relvi ja suunata sinna spetsialiste-ohvitseri nõuandjateks, mida Hispaania seaduslik valitsus palus juba sõja algul. Meie maa tegi seda tingimusel, et meie sõjalistel spetsialistidel ei oleks komandöride õigusi, vaid et nad täidaksid Hispaania ohvitseride kõrval nõuandjate ülesandeid.

Üks Ameerika ajaloolane kirjutas Madriidi kaitse kohta: «Kuni vene staabi saabumiseni ei olnud armeed, vaid olid relvastatud massid . . .» Pärast meie sõjaliste spetsialistide saabumist toimus kogu kaitstesüsteemis murrang. Kuue kuu jooksul loodi armee, mis purustas hästivarustatud Itaalia armee Guadalajara all, ja pea-aegu kolm aastat ei andnud Franco armeele, mille olid välja õpetanud sakslased ning itaallased ja mida oli

tugevdatud Mussolini diviisidega, võimalust vallutada Madriidi. Üks ägedamaid kommunismivastaseid ajaloolasi Franz Borkenan tunnistas tol ajal, et «Venemaa abi ei olnud laiaulatuslik. Nad saatsid teatud hulga spetse, instruktoreid, suurtükiväelasi ja lendureid . . . Peale selle teatud hulga varustust kogu sõja kestel. Internatsionaalbrigaadides olid inimesed igalt maalt peale Venemaa.»

Tegelikult võttis 1936. a. novembris Madriidi lahingutest osa 50 nõukogude tanki ja umbes 100 lennukit. Suure panuse andsid selles suures heitluses Nõukogude lendurid J. Serov, S. Rõtšagov, V. Holsunov, N. Bala-nov jt., tankistid P. Greiser, A. Novikov jt.

Nõuandjate hulgas olid Hispaanias R. Malinovski, K. Meretskov, G. Štern, N. Voronov, V. Kalpaktši, M. Šumilov, A. Rodimtsev, D. Pavlov, P. Batov jt. Kümned nõukogude inimesed langesid Hispaania pinnal. Väga huvitavaid mälestusi Hispaaniast jagab oma memuaarides laevastiku admiral N. Kuznetsov, kes oli meie poolt peamiseks konsultandiks vabariiklaste mere-laevastikus ja aitas hispaania sõpradel sõjalaevastikku lahingukorda seada.

Kahjuks viidi internatsionaalsed brigaadid Hispaaniast välja juba 1938. a. lõpul. Asi oli selles, et vabariiklik valitsus nõudis lääne suurriikidelt abi, et maalt lahkuksid saksa ja itaalia väed, kuna valitsuse arvates olid valitsusväed küllalt tugevad ülestõusnud fašistide mahasurumiseks. Omalt poolt kohustus valitsus välja viima ka kõik need, kes tulid vabatahtlikult vabariigile appi. Vabariiklased toimisid ausalt, aga Hitler ja Mussolini ainult vahetasid lahingutes väsinud väed värskete vastu välja.

Internatsionaalsed brigaadid andsid suure panuse

kodusõja käigus, eriti suur oli nende osa 1936. a. sügisel ja järgmise aasta esimesel poolel.

Pablo Neruda pühendas sellele võitlusele oma luuletuste tsükli «Hispaania südames». Tõepoolest, iga rahva esindaja jättis Hispaaniasse osakese oma südamest.

Internatsionalistide osavõtt fašismivastasest võitlusest Hispaanias oli neile endile suureks elukooliks. Nendest said karastatud antifaašistid ja demokraatia ning rahuürituse kaitsjad oma maal. Enamik neist võitles Teises maailmasõjas aktiivselt hitlerliku Saksamaa vastu ja võitleb rahu ning demokraatia eest ka sõja-järgsel perioodil.

VÕITLUS KESTAB EDASI

Kohalikud elanikud tundsid kõikjal suurt huvi nõukogude inimeste vastu. Palma hotelli teenistujad küsisid ja õppisid pähe venekeelseid lauseid, palusid sõnaraamatuid ja suveniire. Hotelli peremehe poeg rääkis üsna selgelt vene keelt. Kui me küsisime, miks ja kuidas ta seda õppis, vastas ta, et seda soovitas teha tema isa. Isa oli öelnud aastat seitse-kaheksa tagasi, et õppigu vene keelt, seda minevat tal elus tarvis. Toledos näiteks oli meie giidiks sümpaatne noormees, kes õppis kiiresti selgeks paar lauset vene keeles. Linnaga tutvuma kutsus ta meid juba vene keeles. Praegusi suhteid Nõukogude Liiduga peavad hispaanlased ajutisteks ja arvavad, et tulevik muudab kindlasti vene keele oskuse vajalikuks.

Paljudest tundemärkidest ja eelkõige kohtumistest

inimestega kujunes meil kindel arvamus, et hispaanlased ei ole rahul võimuloleva valitsusega ning ootavad oma maa ühiskondliku elu demokratiseerimist.

Võib väita, et niisuguse arvamuse põhjustasid lühikest aega sel maal viibinud inimese pealiskaudsed muljed. Aga vaatame pisut sügavamalt. Kas tõesti diktaatorlik režiim, mis pühitses 1964. a. oma olemasolu veerandsajandi juubelit, jääb igaveseks ja selle vastu Hispaanias ei võidelda? Nii see asi küll ei ole. Kui veidigi süveneda selle maa ellu, siis selgub, et käärimine ja üsna äge võitlus on ulatunud üle kogu maa. Vastupanuvõitluse ajalugu on niisama vana kui Franco võimuloleku aeg.

Pärast kodusõja lõppu 1939. a. jäid Astuuria, Santanderi ja Andaluusia mägedesse üsna suured relvasutatud salgad. Paljud antifaašistid mitmesugustest poliitilistest parteidest olid sunnitud pärast lahinguid end võimude eest varjama ja läksid partisanisalkadesse.

Esialgul partisanisalgad koondasid oma jõude ja pidasid kaitselahinguid karistussalkade ja tsiviilkaardiväe vastu. Kuid juba 1941. aasta teisest poolest tekkisid ka ründe iseloomuga lahingud. Hispaania Kommunistlik Partei tegutses siis Prantsusmaa territooriumil ja organiseeris üsna aktiivselt sidemeid vastupanuliikumisega kodumaal. Juba sel ajal läks korda luua Hispaanias põrandaalne parteiorganisatsioon, mille juhtideks olid kogenud ja võitluses karastunud keskkomitee liikmed. Põrandaalne võitlus terrori ja massiliste repressioonide tingimustes oli raske. Paljud võitlejad langesid lahingutes või hukkusid vanglates, kuid nende asemele astusid uued ja võitlus kestis edasi.

Partisanide tegevus aktiveerus 1944. aastal, kui Lõuna-Prantsusmaa vabastati hitlerlaste okupatsioonist.

Prantsuse vastupanuliikumisest võtsid aktiivselt osa ka hispaania emigrantide allüksused, kus võitlesid koos kommunistid ja sotsialistid, anarhistid ja vabariiklased. 1943. — 1944. aastal tekkisid Prantsusmaal, Mehhikos ja Hispaanias endas mitmed uued antifašistlikud organisatsioonid. Et fašismivastane võitlus Euroopas oli haripunktis, siis arutati ka Hispaania emigrantide hulgas (neid oli kõige rohkem Lõuna-Prantsusmaal), kuidas ja milliste meetoditega arendada võitlust frankismi vastu. Ühed toetasid otsest rünnakut, väljaastumist koos sisemaa partisanidega, teised aga pooldasid laialdast põrandaalust võitlust kogu Hispaanias, et õhutada rahvamasside ülestõusu diktatuuri vastu. Kuna hispaania antifašiste oli Prantsusmaal üle kümne tuhande, võitis 1944. aasta septembris enamiku arvamus: ületada Hispaania-Prantsusmaa piir tervete partisanipataljonidega ja rünnata frankolasi. Seda toetasid ka mõned kommunistliku partei Madriidi organisatsiooni juhtivad tegelased, kes aga hiljem osutusid provokaatoriteks ja frankistide agentideks.

Kuigi kommunistliku partei juhtkond oli nende plaanide vastu, toimus operatsioon siiski. Esimene katse tehti sama aasta septembris Baskoonias. Varsti aga selgus, et piiriületajatel olid vastas frankistide väed ja politseiüksused, kes andsid vastulöögi. Operatsioon ebaõnnestus. Teine Hispaaniasse sissetungimise katse tehti sama aasta novembris kavatsusega tungida Aragooniasse ja Katalooniasse, kuid ka see ebaõnnestus. Sajad võitlejad said ebavõrdses võitluses surma ja umbes kolm tuhat inimest võeti vangi.

Vaatamata ebaõnnestumisele arendas kommunistlik partei õiget taktikat, koondades sisemaal partisanisalku ja juhtides nende tegevust, et julgustada töölisklassi

laiemaid masse võitluseks Franco režiimi vastu. Mõõdus mitu aastat. Kuna aga Hispaania tööliste, talupoegade ja intelligentsi hulgas on üsna tugev mõju sotsialistidel ja teistel poliitilistel parteidel, eriti aga klerikaalidel, siis ei olnud kaugeltki kerge ühendada kogu opositsiooni ühele eesmärgile — frankistliku režiimi likvideerimisele. Paljud antifašistlikud jõud ei ole tänapäevani suutnud ühineda peaeesmärgi eest võitlemiseks.

Võib öelda, et antifrankistliku opositsiooni sügav lõhenemine, ebaühtsus ning nõrkus võimaldabki Francol nii kaua võimul olla. Puudub ühtsus üldrahvalikus ulatuses ja üksikutes poliitilistes grupeeringutes. Pidevad hõõrumised kestavad katoliiklaste liikumises, monarhistide laagris ning sotsiaaldemokraatide, anarhistide-sündikalistide ja kommunistide vahel. Kuigi kommunistlik partei on juba muutunud mõjuvaks jõuks, ei ole teised antifašistlikud jõud nõus kommunistidega koos töötama. Lahkhelisid vastase leeris kasutab frankism oskuslikult enda kasuks.

Frankismivastases võitluses võib 1956. aastat pidada väga tähtsaks, kuna sellest ajast peale kestavad töötajate pidevad massilised väljaastumised.

Selle perioodi kohta märgitakse, et töölised kaotasid hirmu diktatuuri ees ja frankistlikus Hispaanias algasid uued ajad — töötajate streikide ja massiliste väljaastumiste ajad. Ei aidanud ka «vertikaalsete ametiühingute» kasutamine, kuigi paljudes kohtades suutsid nad massilisi väljaastumisi segada. Need olid loodud likvideeritud «Töötajate üldliidu» ja «Rahvusliku konföderatsiooni» asemel, mis olid tööliste silmis kaotanud igasuguse usalduse.

Tööliste hulgas ilmnis üha suurem soov luua oma

klassi ametiühinguid. Olukord pani Franco mõtlema ja sundis midagi ette võtma. Ta mõistis, et streikide laine ei vähene, vaid võib ainult suureneda. Juba 1956. a. märtsis oli valitsus sunnitud osaliselt tõstma tööliste palka.

Kuid see ei rahuldanud töölisi ja reas suuremates provintsilinnades levis üldstreik. Nendega astusid ühel ajal välja Madriidi üliõpilased, kes nõudsid peamiselt demokraatlikke vabadusi. Aasta lõppes tööliste võiduga — palka tõsteti 70—100 protsenti.

Kuni 1963. a. esitasid streikivad töölised peamiselt majanduslikke nõudeid, kuid juba samal aastal algas tööliikumises uus periood. Astuurias tulid töölised välja poliitiliste loosungitega. Viidi ellu isegi niisugune üritus nagu Astuuria, Madriidi, Kataloonia, Baskoonia ja Andaluusia tööliste ametiühingute opositsiooni esindajate ühine koosolek, kus kavandati uusi võitlusplaane. See andis tunnistust juba ühtsel eesmärgil arenevast tööliikumisest.

Kui meil varem oli juttu sellest, et diktatuuri üheks tugipunktiks on katoliku kirik, siis ei ole see vale. Kuid ka kirik pole enam ühtne. Vaimulike koorekiht on enamikus muidugi võimude poolt, kuid paljud nooremad vaimulikud ja osa piiskoppe võtavad samuti osa üldisest võitlusest diktatuuri vastu. Tänapäeva Hispaanias on üpris tavaline selline nähtus, et kohtupingis istub koos teistega ka vaimulik. Vaimulikud ütlevad, et riigis on vaja saavutada «selline õiguslik ja poliitiline kord, mis tagaks inimestele elementaarsed koosolekute, assotsiatsioonide ja arvamuste vabadused». Selline üleskutse sisaldub Hispaania katoliku kiriku juhtkonna Malaga nõupidamisel vastuvõetud programmis.

Ka riigi juhtivas kildkonnas on juba ammu tekkinud

mõte riigi poliitilises struktuuris midagi ette võtta, et rahvamasside nõudmistele veidi järele anda ja neid rahustada. Sisemised vastuolud valitsevas parteis muutuvad järjest tugevamaks. On tekkinud isegi otsene lõhenemine, teatud mõttes kaks tiiba. Niinimetatud vasakpoolsed püüavad sotsiaalse demagoogia abil kohendada uue olukorraga, jätta ühiskondlikule arvamusele muljet, nagu sooviksid nemadki maa demokratiseerimist. Parempoolsed aga võitlevad kõige uue vastu ja tahavad taastada falangistide mõju sellel kujul, nagu see oli pärast Franco võimuletulekut. Grupp frankistlikke ministreid, nende hulgas ka informatsiooniminister Fraga Iribarne nimetab seda riigikorra «liberaliseerimiseks».

Kui Manuel Fraga Iribarne kuulutas pärast massilisi streike 1962. aasta kevadel välja «liberaliseerimise» poliitika, siis oli see demagoogiline manööver mõeldud eelkõige selleks, et lõhestada töölisklassi ühtsust ja tema plaanitsetavat liitu haritlaskonna ning keskkihitidega. Selle poliitika eesmärgiks on luua illusioone, takistada revolutsiooniliste jõudude ja voolude ühinemist, kes astuvad välja reformide läbiviimise poolt ning ühtlasi summutada konservatiivsete ringkondade pettumust ning rahulolematust. Mingeid sisulisi muudatusi režiimi olemuses see taktika esile ei kutsu. Repressioonimeetodid on küll teatud mõttes nõrgenenud või pehmenenud, karistuspoliitika aga kestab.

Diktatuuri 25. aastapäeva puhul väljakuulutatud osalise amnestia puhul lühendati vanglakaristust. Näiteks sellel, kes oli mõistetud vangi kaheks aastaks, võeti üks aasta maha. Kellele oli aga määratud 20 aastat, nendel vähendati karistust ainult ühe kümnendiku võrra.

Sel maal on säilinud mitte üksnes feodalismi jäänu-
sed, vaid ka keskaegsed inimeste hukkamise meetodid.
Alles neli aastat tagasi mõrvati Karabantiela vanglas
väga piinarikkalt kaks antifrankisti. Enne päikesetõusu
toodi ohver vangla õuele. Timukas (selline koht ja
amet on säilinud) pani vangile kaela kõverad raudplaa-
did, mille otstes olid kruvid. Kruvide kinnikeeramisel
purunevad ohvri kaelaluud ja ta lämbub. Nii see toimus
aeglaselt, millimeetrite kaupa, kuni mõlemad kruvid
olid kinni. Siis hakkas timukas raudplaate ümber kaela
ringi pöörama. Ohver, kelle nimi oli Francisco, elas
veel ja oli täie teadvuse juures. Alles poole tunni pärast
saabus surm ja tema kannatused lõppesid.

Timuka abilised lohistasid laiba minema ja kvalifit-
seeritud spets võttis käsile järgmise ohvri, kellega tuli
samuti toime poole tunniga.

Lugedes neid ridu ühest ajakirjast, meenusid mulle
Hispaanias nähtud härjavõitluse stseenid. Ka seal tapab
toreador oma neljajalgse ohvri, mõnikord isegi üsna
kiiresti. Verine laip lohistatakse minema ja väljaõpe-
tatud spets võtab käsile järgmise ohvri. Mõlemas tap-
misestseenis on paljugi ühist. Nii oli Hispaanias kesk-
ajal ja on ka tänapäeval — kosmoseajastul.

Rahva võitlus aga kestab edasi. Selle eesotsas on
töölisklass. Praegu on Hispaanias loodud uusi poolille-
gaalseid ametiühinguorganisatsioone, mis kaitsevad töö-
tajate huve ja juhivad nende võitlust. Neist on kõige
arvestatavamateks tööliskomisjonid. Need valitakse igas
ettevõttes, kus on üle 500 töölise. Ettevõtjad tuginevad
küll ametlikele organisatsioonidele, nn. «vertikaalse-
tele ametiühingutele», kuid samal ajal kardavad oma
tuleviku pärast. Kui kaob Franco, mis saab siis?

Selleks, et mitte häirida tootmist ega vähendada

kasumeid, peavad paljud ettevõtjad läbirääkimisi komisjonide esindajatega, sest leping ametlike ametiühingutega ei päästa neid streikidest.

Paljudes ettevõtetes olevat ametlikud ametiühingud end nii kompromiteerinud, et neid ei tunnusta ka ettevõtjad. Tarrases, kus on üle 120 tuhande elaniku, tõrjusid töölised need ametiühingud eemale ja esitasid oma nõudmised tööliste massilisel demonstratsioonil.

Tööliskomisjonid suutsid töölistes äratada klassiteadvust, eriti nendes, kes aastate kestel olid liikumisest kõrval seisnud. Seega on Hispaania töölisklassil olemas uus ametiühinguliikumise vorm, mis kehtivates tingimustes on siiski võimeline demokraatlikult lahendama probleeme. Võideldes töölisklassi õiguste eest ja repressioonide vastu, on need komisjonid teinud suurt tööd. Siin võib meelde tuletada Astuuria kaevurite ja metallurgiatehase tööliste streiki Bilbao lähedal, mis kestis viis kuud. Valitsus püüab jõuga maha suruda kõiki niisuguseid väljaastumisi. Selliseid teateid: «Bilbaos streigib 20 tuhat metallurgi», «El-Ferrolis toimus 3 tuhande töölise kokkupõrge politseiga», «Madriidis — 500 ratsapolitseinikku üliõpilaste vastu», võib ajalehtedes kohata väga tihti.

Aktiivsete ametiühingutegelaste ja kohalike aktivistide vastu rakendatakse repressioone. Alles paar kuud tagasi avaldas Prantsuse ajaleht «Humanité» Hispaania ametiühinguaktivistide üleskutse maailma avalikkusele.

«Me kutsume üles töotajaid ja demokraate Euroopas ja kogu maailmas arendama solidaarsusliikumist hispaania rahvaga,» kirjutasi nad. «Jällegi on meid, lihtsaid tööinimesi, suletud vanglatesse selle eest, et me nõudsimе tööd, leiba ja ametiühingute vabadust.»

Üleskutses öeldakse, et võimude repressioonidele vaatamata jätkavad tööliskomisjonid kui tööliste iseseisvad ametiühinguorganisatsioonid võitlust. Ametiühinguliidrite vangistamine ei katkesta tööliste võitlust. Aktivistid väitsid, et tööliskomisjonid tugevnevad pidevalt, sest nad vastavad Hispaania töölisklassi praegustele vajadustele. On täiesti selge, et tänapäeva teravaid probleeme: majanduskriise, tööpuudust, vabaduse puudumist jt. ei saa lahendada repressioonide abil.

Aktivistid rõhutasid eriti vajadust saavutada «ühtsust töölisliikumises ja demokraatlikke vabadusi, amnestiat vangidele ja pagulastele . . .» Ning hispaania töötajad astuvad julgelt oma õiguste eest välja ka fašistliku terrori kõige rängemates tingimustes.

Üha aktiivsemalt astuvad võitlusse noored töölised, üliõpilased ja ka koolinoored. 1967. a. mais põletasid üliõpilased avalikult frankistlikke ajalehti. Nad tulid tänavaile skandeerides: «Demokraatia — jah», «Diktatuur — ei!»

Sügisel nõudsid Madriidi ja Barcelona üliõpilased sõja lõpetamist Vietnamis. Pärast seda ruttas Madriidi ülikooli rektor USA suursaadiku ees vabandama. Madriidi ülikooli üliõpilaste väljaastumiste ühe nädala kroonika ülemöödunud aasta lõpul oleks ajalehtede järgi selline.

30. november: kokkupõrked politseiga loodusteaduskonnas, 40 üliõpilast arreteriti ja ülikool oli kaks päeva suletud.

4. detsember: üliõpilased nõuavad oma seltsimeeste vabastamist. Nad tulid tänavale hüüetega: «Franco — ei!», «Vabadus arreterituile!» Kokkupõrge politseiga arstiteaduskonna juures. Uued arreterimised. Nende hulgas arreteritakse 60 teiste ülikoolide üli-

õpilast, kes tulid pealinna selleks, et kaaluda, kuidas luua ülemaalist Demokraatlike Üliõpilaste Liitu. Algas üliõpilaste streik.

5. detsember: streigi esimene päev. Kaks kolmandikku üliõpilasi ei ilmunud loengutele. Ratsapolitsei ründas üliõpilasi loodusteaduskonna juures. Kummuniadega aeti laiali tuhat üliõpilast filosoofiateaduskonna hoone eest. Kolmas kokkupärge arstiteaduskonna juures. Uued arreteerimised. Uued politseisalgad.

6. detsember: 2000 üliõpilast otsustasid streiki jätkata. Madridi üliõpilaste toetuseks otsustasid Barcelona üliõpilased ja õppejõud kuulutada 24-tunnilise streigi.

Üliõpilasaktivistid on vaatamata noorusele juba veendunud võitlejad. Seejuures on tähelepanuväärne, et umbes 80 protsenti nendest on kas rikaste või vähemalt jõukate inimeste lapsed. Umbes üks saja hulgast võib olla töölise laps, ja mitte ühtegi sulase või väikelupoja last. Kuid mis edasi, pärast ülikooli? Tööd leiavad vaid vähesed. Madridis on kuni 40 protsenti kõrgemate koolide lõpetajaist ilma tööta, umbes 25 protsenti on juhuslikel töödel. Statistika näitab, et pärast Teist maailmasõda emigreerus igast tuhandest füüsikust 700, sest kodumaal pole tööd.

Mulle on esitatud küsimusi ka koolihariduse ja üldse kultuurielu kohta. Võib öelda, et tänapäeva Hispaanias on kõik tuntumad kirjanikud ja kunstiinimesed anti-frankistid. Nad ei häbene ja räägivad julgelt, et praegusel režiimil ei ole oma teoreetikuid ja et «meid ümbritsevad tühised olevused».

Raamatute tiraaž ulatub keskmiselt kolme tuhande eksemplarini. Ametlikult kinnitatakse, et kirjaoska-

matus likvideeritakse 1970. aastaks. Kuid mis on tegelikult? Üle 10 protsendi elanikest ei oska lugeda ega kirjutada, pooled hispaanlased on lõpetanud vaevalt algkooli.

Praegune olukord maal on eriti komplitseeritud. Selle omapära seisab just selles, et opositsiooniline liikumine on haaranud elanikkonna kõik kihid, kaasa arvatud osa kodanlust. Rahva rahulolematuse ulatus on võtnud Francolt võimaluse endiste vahenditega võidelda opositsiooni vastu. Püüdes pikendada oma võimalolekut, on Franco hakanud üha rohkem laveerima keerulises poliitilises olukorras, kuid see taktika pigem kiirendab diktatuuri lõppu.

Praeguses situatsioonis on eriti tähtis ühtsus mitmesuguste progressiivsete ühiskondlike jõudude vahel. Hispaania Kommunistlik Partei teeb kõik selleks, et ühendada võitluses valitseva režiimi vastu elanikkonna laiad hulgad, kõik need, kellele on kallis vabadus ja demokraatia. Ning tõde, mida rahvahulkadesse viivad kommunistid, leiab järjest laiemat kõlapinda.

Hispaania Kommunistliku Partei peasekretär Santiago Carillo, tehes teatud kokkuvõtteid maa majanduse ja poliitilise võitluse arengust viimase viie aasta jooksul, toob iseloomulike nähtustena esile järgmist. Kõigepealt muidugi see, et 1962. a. alanud streikide, väljastumiste ja demonstratsioonide laine, mis ühel või teisel kujul jätkub tänaseni, kukutas tegelikult läbi valitsuse tööliste huve ignoreeriva nn. arenguplaani elluviimise. Kui meie käsutuses oleksid täielikud statistilised andmed maailma streigiliikumise kohta, siis võiksime tõdeda, et Hispaania kuulub nende kapitalistlike maade hulka, kus klassivõitlus on viimase kolme aasta jooksul kõige hoogsamalt arenenud.

Üheks oluliseks faktiks on ka üliõpilaste fašistliku liidu SEU lagunemine ja selle kõrvaletõrjumine demokraatliku üliõpilasliikumise poolt. SEU saatusel on mõndagi ühist «vertikaalsete ametiühingute» seisundiga töölisliikumises.

Valitsus on sunnitud väga tõsiselt arvestama reaalselt olukorda. Selle üheks avalduseks on näiteks fašistliku terrori tüüpilise organi — sõjatribunali — likvideerimine ja 72-tunnilise eelvangistuse kehtestamine. Tundub aga, et seegi on ebapiisav. Enamik Hispaania sotsiaal-poliitilisi jõude, kaasa arvatud isegi valitsevate ringkondade esindajad, peavad edasiste muutuste ettevõtmist lihtsalt hädavajalikuks. Sest maa on jõudnud sellisesse arengustaadiumi, kus fašistlikud institutsioonid hakkavad lagunema. Kuid see ei tähenda loomulikult, et väljapääs kujunenud olukorrast osutuks kergeks. Väljapääs leitakse kahtlemata võitluses, mis kestab edasi, ja nagu seda on näidanud viimase aja sündmused, muutub järjest teravamaks.

Tõeline internatsionaalim
Võitlus kestab edasi

63
72
12

SISUKORD

Pariisi kaudu Madriidi	5
No pasaran!	7
Paastunädala kommentaar	10
Kui Madriidis kõnelesid kahurid	17
Pilk minevikku	19
Hispaania Teises maailmasõjas	31
«Frankism ilma Francota»	36
Kes päästis frankismi?	38
Tänases Madriidis	47
Toledo	50
Mallorca ja Palma	52
<i>Corrida</i>	60
Parlamentidevaheline Liit	65
Tõeline internatsionalism	72
Võitlus kestab edasi	82

Йоханнес Ундуск
ИСПАНИЯ. ВПЕЧАТЛЕНИЯ И
ВОСПОМИНАНИЯ

Оформление М. Винт
На эстонском языке
Издательство «Валгус»
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

Toimetaja I. Rajasaar
Kunstiline toimetaja A. Säde
Tehniline toimetaja E. Toomsalu
Korrektorid M. Maide ja A. Lember.

Laduda antud 15. I 1969. Trükkida antud
16. IV 1969. Läti NSV Ligatne Paberivab-
riku trükipaber nr. 1, 70×108/32. Trüki-
poognaid 3+10 kleebist. Tingtrükipoog-
naid 5,08. Arvestuspoognaid 4,77. Trüki-
arv 6000. MB-01755. Tellimuse nr. 522.
Trükikoda «Kommunist», Tallinn. Pikk t. 2.

Hind 26 kop.

TRÜKIVEAD

Lk.	Rida	On trükitud	Peab olema
7	7. alt	ühel juunikuu päeval	ühel juulikuu päeval
22	13. alt	78 milj. väike- omanikku	7,8 milj. väike- omanikku
92	13. ja 12 rida alt ning 19. foto allkiri	Santiago Carillo	Santiago Carrillo
	5. foto allkirjaks lugeda:	Tsiivilkaardivägi Madriidi tänavail.	
	16. foto allkirjaks lugeda:	Moodne hotell «De Mar» Palma de Mallorcas.	

26 kop.

A

29850